

2011. JANUÁR-FEBRUÁR
XV. ÉVFOLYAM / 1-2. SZÁM

Ö R Ö K S É G

M Ú E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ú T Á R G Y

Dobos Lajos (1928-2003) kollégánk (1958 és 1993 között a Felügyelőség fotográfusa és műteremvezetője volt) felvétele 1979-ből. Egy fotósorozat része, melynek célja a dokumentálás, de fotográfusi igényessége ennél jóval több. A felvétel Arany János szobrát mutatja a Magyar Nemzeti Múzeum előtt. Mint minden XIX. század végi emlékmű állítását, a nagy költőt is pályázatok előzték meg 1887-től. A tíz pályázó közül Stróbl Alajost és Zala Györgyöt hívták második pályázatra, ekkor nyerte el Stróbl a megbízást. Arany János nyugalmat árasztó bronzalakja 1893 óta ül a Schikédanz Albert tervezte monumentális, haraszi mészkőből faragott talapzaton. A két és fél méteres mellékalakok, Toldi Miklós és Piroska, a költő legismertebb műveit idézik.

A szimmetrikusra komponált fotó előterében valami nagyon furcsa szerkezet áll: egy 275 literes betonkeverő, amelyet az 1950-es évek óta használtak, magasodik a múzeum, pontosabban Arany János szobra előtt. A kép így lett objet trouvé a gyűjteményben, és így volt objet trouvé a fotós szeme előtt.

Meglátni valamit. Truváj és telitalálat. Macskakőtextúra, meander a talapzaton, telifényben a klasszicista architektúra, lépcsőn le- és felmenő emberek, nők, férfiak, gyerekek. A fő téma azonban a múzeum tengelyébe komponált Arany János-szoborral a félárnyék sötétszürkéiben egybeolvadó betonkeverő masina. A mellékalakok, Piroska és Toldi szinte rajta ülnek.

A fotós illetve a fotográfus – ahogyan szerette, ha nevezték – tekintete adott plusz jelentéseket, csendes humorral és érzékenységgel ennek a képnek.

(Fekete-fehér felvétel a KÖH Fotótárából)

Az Örökség idei első száma Magyarország Európai Unió elnökségét is köszöntve a Gödöllői Királyi Kastély restaurálásával foglalkozik. Az épület-együttessel két és fél évszázados sorsában nem először játszik állami szerepet, mint éppen most is. A **Grassalkovich-kastélyról** beszélgetünk Máté Zsolt építésszel, Szebeni Nándor építésszel és Seres András restaurátorművésszel (**4. oldal**).

„Bence kiveszi részét a műemlékvédelemből” – látjuk, halljuk nap mint nap a reklámszövegben. Mit gondoljunk erről? Nem is tudom... – mondja **Nagy Gábor**, s felidéz egy régi történetet is (**15. oldal**).

Mi a helyzet Tokaj Történelmi Borvidék Kultúrtáj s a budapesti világörökség helyszín, különös tekintettel Belső-Erzsébetváros megőrzésével, s persze az újabb tervekkel – erről szólnak azok a jelentések, amelyeket az UNESCO **Világörökség Bizottsághoz** kellett eljuttatni január végéig (**16. oldal**).

Készül a Római Birodalom Duna menti határerődítési rendszere, a **Ripa Pannonica** világörökségi nevezésének dokumentációja – erről ír Jankovich-Bésán Dénes (**21. oldal**).

A Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ revíziós és műemlékjegyzék-készítési munkáját hónapról hónapra követve ezúttal **Békésbe** érkezünk (**26. oldal**).

Dr. Sándor Mária és dr. Gerő Győző ásatásai során kerültek elő az 1980-as évek derekán Pécssett a székesegyház mögött, a **várfalhoz tapadó épületmaradványok**, a **gótikus szobrok**, amelyek igazolták a feltételezéseket, a XIV. században itt volt a magyar egyetemi oktatás bölcsője (**31. oldal**).

Passauban a **Perner harangöntő műhelyben** készült a Nagyboldogasszony-templom négy új harangja. A régi és új harangok történetét idézi fel írásában Turok Margit (**35. oldal**).

A **Kulturális Javak Bizottságának** tavalyi munkáját foglalja össze dr. Buzinkay Péter (**40. oldal**).

A kiemelkedő értékű, nemzeti kincset képviselő **hangszerek** védelme is a Műtárgyfelügyeleti Iroda feladata (**42. oldal**).

A Kárpát-medence megújuló épített örökségét bemutató **Közös tér – közös örökség** című kiállítás kapcsán szól Sebestyén József a **határon túli műemlékek** védelméről (**44. oldal**).

Az **érdei plébániatemplom** építéstörténetének fő részleteit tisztázta a régészeti próbafeltárás és szondázó falkutatás (**48. oldal**).

A TájÉrtékKataszter program keretében két kistérség negyvennyolc településének **mintavételi felmérését** végezte a Nemzeti Örökségvédelmi Központ (**50. oldal**).

A műemlékvédelem, a restaurálás, az érdekelt szakmák és intézmények nemzetközi kiállításáról, a **lipcsei denkmalról** szól a beszámoló (**52. oldal**).

Gödöllői gondolatok4

Nem is tudom,
segít majd Bence?15

Budapest, Tokaj – veszteségek,
fejlesztések16

A Ripa Pannonica
és a világörökség21

Műemléki revízió
Békés megyében26

A középkori egyetem
viszontagságai31

Szemtől szemben
a harangokkal35

Tizenegy ülés
– hetvenöt tételben40

Hangszerek fókuszban42

Közös tér – Közös örökség44

Próbafeltárás és falkutatás48

Kistérségi tájértékek50

Középpontban a téglá52

Mozaik54

A címlapon:
Toszkán oszlop, öntöttvas bokszok
az egykori istállóban Gödöllőn
Fotó: Hack Róbert

A hátsó borítón:
Gödöllői Királyi Kastély
Fotó: Hack Róbert

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata
www.koh.hu – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Tamási Judit, elnök

Főszerkesztő: Róna Katalin

A szerkesztőség címe:
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.
Telefon: 225-4837, fax: 225-4855,
e-mail: sajto@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés:
DEMAX MŰVEK Nyomdaipari Kft.
Telefon: 236-9070

GÖDÖLLŐI *gondolatok*

A GÖDÖLLŐI KIRÁLYI KASTÉLY KÉT ÉS FÉL ÉVSZÁZADOS SORSÁBAN NEM ELŐSZÖR JÁTSZIK ÁLLAMI SZERPEŦ, MINT ÉPPEN MOST IS, MAGYARORSZÁG EURÓPAI UNIÓ ELEMÉNYEINEK SZÍNTEREKÉNT. S TÁN AZ SEM HANGZIK PROFÁNUL, HOGY AZ EGYKORVOLT LOVARDÁBÓL ÉS A BAROKK ISTÁLLÓBÓL HOZTA LÉTRE A TÖRTÉNELMI HÚSÉGET, A MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS MŰEMLEKI ÉRTÉKEKET ŐRZŐ XXI. SZÁZADI SZEMLELET A MINISZTERI ÉS SZAKÉRTŐ TANÁCSŰLESEK, REPREZENTATÍV PROTOKOLLÁRIS TALÁLKOZÓK HELYSZÍNEIT. A GRASSALKOVICH-KASTÉLYRÓL BESZÉLGETÜNK MÁTÉ ZSOLT ÉPÍTÉSSZEL, SZEBENI NÁNDOR ÉPÍTÉSSZEL ÉS SERES ANDRÁS RESTAURÁTORMŰVÉSSZEL.

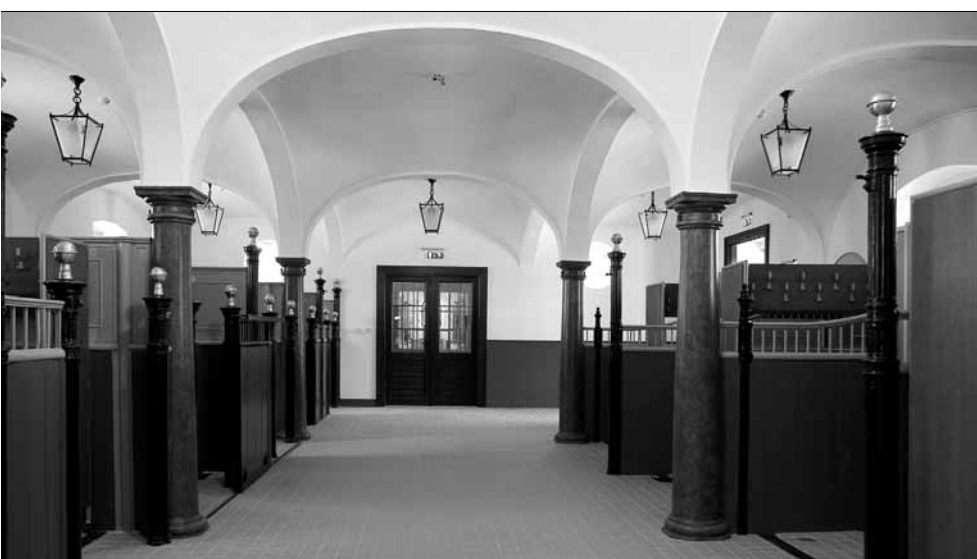
RÓNA KATALIN

(Hihetetlenül rövid idő, alig négy hónap állt rendelkezésére a tender nyertes Reneszánsz Kőfaragó Zrt.-nek az 1700 négyzetméternyi terület felújítására, az építészeti megoldások, a restaurálás, illetve a rekonstrukció elvégzésére. A miniszteri és szakértői tanácsuléseket a lovardában tartják. A 250 fő egyidejű tartózkodására méretezett terem korábban is adott otthont rendezvényeknek, koncerteknek és

kiállításoknak, az uniós elnökség idején azonban emelt szintű követelményeknek kell megfelelnie. A fejlesztés részeként a padlószint alatt utólagosan kialakított új pincszinten két, egyenként 80 négyzetméteres kamaraterem helyezkedik el. Részben ugyanide kerültek a gépészeti berendezések. A lovarda új bejárata a Schimmelhof felől nyílik, akadálymentesen bejárható a tér a tavaly nyáron átadott Gizella-

és Rudolf-szárny felől, illetve a barokk színházból. Megújult a barokk istálló, amely közönségforgalmi szerepet tölt be, ruhatárként, előtérként működik, s a fölötte elhelyezkedő nyolc kis barokk szoba a fél év alatt alkalmas lesz szűk körű, zárt megbeszélésekre.)

Huszonkilenc éve, 1982-ben a jelenlegitől alapvetően eltérő időszakban kezdtem foglalkozni a Gödöllői Királyi Kastéllyal – kezdi Máté Zsolt –, ahogy akkoriban nevezték, a „volt Grassalkovich-kastéllyal”. Nagyon szerencsés pillanatnak érzem, hogy akkor a VÁTI, azon belül is az én irodám kapta meg az ablakok cseréjének és a homlokzat felújításának a feladatát, mert az üvegesek már nem vállalták a hiányzó ablaküvegek pótlását az elkorhadt, tönkrement ablakszárnyakba. Így kezdődött a történet, amely pályámnak immár több mint a felét teszi ki, egy olyan világban, amikor a végletesen leromlott állapotú kastély egyik szárnyában szovjet laktanya volt, a másikban két szociális otthont helyeztek el. Hozzá kell ehhez

◀ A régi istálló, öntöttvas bokszos berendezésével most ruhatár

tennem, a megbízást követő első vizsgálatok nyomán nyilvánvalóvá vált, amit persze addig is tudtunk, végzetes hiba volna teljes körű művészettörténeti, műemléki felmérés,

„A szakma, itthon és külföldön egyaránt számon tartotta, mint nemzeti értéket, akkor is, amikor a kastély a legrosszabb időket élte, a legdrámaibb állapotban volt.”

kutatás nélkül hozzányúlni bármihez is a kastélyban, az is kétségtelen volt, ennek a költségeit aligha tudja vállalni egy szociális otthon, s jól látszott, nem lehet a kastélyban öregek házát kialakítani. Hogy miért tartom fontosnak, hogy most erről beszéljünk? Mert úgy gondolom, nem kerülhető meg

annak a kérdése, hogy ilyen méretű és értékű kastély felújításának tervezése ma sem képzelhető el állami részvétel, szerepvállalás nélkül. A mai privatizált világban hasonló kastély sorsa könnyen aggályossá válna. A mostani gondolkodás szerint gyors megtérülést hozó szállodát próbálnának belehelyezni abba az épületbe, amelynek két és fél évszázadon át nemegyszer az államéletben volt helye és szerepe. Történelme során különleges jogállással rendelkezett, a kiegyezés után királyi rezidencia volt, a koronajavakhoz tartozott, utóbb Horthy Miklós kormányzó részére újították fel. S ehhez hozzáteszem, a szakma, itthon és külföldön egyaránt számon tartotta, mint nemzeti értéket, akkor is, amikor a kastély a legrosszabb időket élte, a legdrámaibb állapotban volt.

(A VÁTI-ban tehát irodája megkapta az első feladatot, ez szerencse volt, hiszen ahogy mondja, ott olyan elhivatott szakemberek dolgoztak, akik azonos gondolkodás-

▲ A nyolc méter belmagasságú, egykori lovardából lett az impozáns nagyterem

móddal, képzettséggel rendelkeztek, s nyúltak egy ilyen nagyságú munkához. Hogyan alakult a kastély sorsa ezután?)

A megbízást az Országos Műemléki Felügyelőség, a Kulturális Örökség-

Máté Zsolt

védelmi Hivatal elődje vette át, s a fehérvárcsurgói Károlyi-, az edelényi L'Huillier-Coburg-, az óbudai Zichy-kastéllyal és a majki Kamalduli remeteséggel együtt 1985-ben bekerült a Kiemelt műemléki érté-

„Mindezek figyelembevételével a helyreállítás lényege volt, hogy mindent megőrizzünk, amivel a kastély a két és fél évszázad alatt gazdagodott.”

kű kastélyok és várak állagmegóvási programjába – *folytatja Máté Zsolt* –. Ebben a programban prioritást élvezett az állagmegóvás és a távlati hasznosítás kérdése. Akkor fogalmaztam meg azt a szemléletet, amelynek lényege, hogy az állagmegóvásnak minden elemének is lehetőleg a majdani, véglegesnek

tekinthető állapot egy-egy részét kell létrehozni. Ez lett a későbbiekben a hivatkozási lehetősége annak, hogy komplex műemléki helyreállításban gondolkodjunk, annak teljes művészettörténeti, műemléki és műszaki kutatási hátterével. Ezzel a szemlélettel kezdődött meg az állagmegóvási tervezés, majd a kivitelezés Gödöllőn, de úgy, hogy a katonák 1990-ben hagyták el a kastélyt, s a teljes kiürítés, amikor már a szociális otthonok is kiköltöztek, csak 1994-ben fejeződött be.

(Nyilvánvalóan voltak olyan alapvetések, amelyek meghatározták a helyreállítás koncepcióját.)

Rendkívül fontosnak tartottam és tartom ma is annak hangsúlyozását – *folytatja az építész-tervező* –, hogy a művészettörténeti, műemléki, építészeti értékekkel együtt figyelembe kell venni a kastély sorsát kísérő történelmet, a történeti személyiségek életvitelét. Tudomásul kell venni, hogy a fő vonzerőt itt a kastélyhoz fűződő história s a történelmi

▲► *Az istálló fölött, az emeleten a nyolc barokk szobában mindent, ami restaurálható volt, restauráltak*

személyek élete jelenti. Éppen ezért a történelmi helyszínek, terek, a korabeli hangulat megőrzése, restaurálása meghatározó feladat volt. Ugyanakkor szem előtt kellett tartani a kastély építéstörténetének azt a tényét, hogy minden bővítés, átépítés ragaszkodott az egységes megjelenés megőrzéséhez, különösképpen a homlokzaton érhető ez tetten. Mindezek figyelembevételével a helyreállítás lényege volt, hogy mindent megőrizzünk, amivel a kastély a két és fél évszázad alatt gazdagodott. A hitelességre törekedve, amit lehet, pótoljunk a műemlékvédelem szabályai szerint. Az együttes egységét szem előtt tartva restauráljuk úgy az épületet, hogy tartózkodjunk a látványos, korunkban éppen most divatos anyagoktól, építészeti megoldásoktól, a szükséges átalakításoknál igyekezzünk megőrizni a történelmi atmoszférát és az

illúziót. A legértékesebb épületrészeknek az eredetihez legközelebb álló funkciót és berendezést adjunk. Értékleltár készült, annak feltárással, hogy mire használták az egyes helyiségeket, s annak kiértékelésével, hogy milyen új funkció őrizheti meg legjobban a számbavett értéket. Meddig mehet el a funkcióváltás, anélkül, hogy sérülne a történelmi emlék. Voltak persze „apró”, izgalmas harcok is. Ilyen a részleteiben eredeti, de némileg kiegészített főbejárati szélfogó kérdése.

A faragott, díszes, üvegezett ajtó a Ferenc József-lakosztályhoz vezető lépcsősornál zavarta a barokk díszlépcsőt. Mostani helyén hitelesen idézi a királyi kort.

(S még mielőtt a lovardáról beszélünk, éppen a rendkívül fontos térkapcsolatok miatt nem lehet nem szót ejteni a barokk színházról, amelynek feltárása, majd helyreállítása hazai, de európai mértékkel mérve is kivételes jelentőségű.)

A feltárást egy fődémrész leszakadása és egy kisebb falképrészlet

előbukkanása indította el – *meséli Máté Zsolt*. – A területet a fődém leszakadásakor a szovjet katonaság visszaadta, nem tudtak vele mit kezdeni, s természetesen még a bontás előtt szükségesnek láttuk a kutatást. Rády Ferenc festőrestaurátor tárta fel azt a festett oszlopfőt, amely azt sejtette, a színház falfestését találtuk meg. A kutatásokból kiderült, nem hoztak létre új épületet az 1780-as években a színház számára, hanem a fődémek elbontásával, a korábbi Migazzi-lakosztály megszüntetésével, a kastély egyik, már meglévő szárnyában alakították ki a teljes magasságában perspektivikus hatású architektonikusan festett színházat, amely így a lovardával és az az alatt lévő sörcsarnokkal alkotott építészeti egységet. Megközelíthető volt az alsó folyosóról és az udvarból is. Majd amikor a Ferenc Józsefi-időben színházra már nem volt szükség, fődémekkel három szintre, folyosókkal szobákra osztották a teret. Megkezdődött a feltárást, a kutatást, az elvi

rekonstrukció. A feltárást Dávid Ferenc művészettörténész nevéhez fűződik, a scenikai rekonstrukcióban segítségünkre volt Staud Géza színháztörténész. Az elvi rekonstrukciót Kralovánszky Réka építész kollégával készítettük el.

(Amikor kiderült, hogy az Európai Unió elnökségének idejére egy legalább ötszáz négyzetméteres nagyteremre van szükség, lehetőségként kínálkozott a gödöllői lovarda, amely eredetileg 1743 körül épült, majd Erzsébet királyné kívánságára az 1870-es évek végén átépítették, az oszlopokon álló karzatot pódiummá alakították, ahol császári színpompájú, vörös bársony kárpitozású székeket helyeztek el, a lovaglótérben kerek manézst alakítottak ki, négy pontján tükrökkel. A Schimmelhof felőli oldalfolyosóról csak egy szűk közvetlen bejárat volt a pódiumra – tudjuk meg kutatásokból, feljegyzésekből.)

Szükség volt egy impozáns tárgyalóteremre – *magyarázza az építész*. – A nyolc méter belmagasságú, kar-

zattal rendelkező, rendkívüli térfeltöltésű lovarda és az emeletes barokk istálló épülete Gödöllőn adott volt. Húsz-huszonöt éve megtörtént az állagmegóvása, le volt fedve, a falakat konszolidálták, a közművek megvoltak. Az alapincézés is lehetséges volt, mert a mai formáját és architektúráját az épület a XIX. században a barokk kori padlószínt feltöltésével, a falak magasztásával nyerte el. A földbe süllyesztett barokk lovarda falaira akkor úgy épült az új lovarda, hogy a falakat megmagasították, a tetőt megemelték.

A földbe mélyedt falak segítségével így a pincében most szekciótermeket lehetett létrehozni. A lovardának ugyanakkor közvetlen kapcsolata van a többi szárnnyal, a barokk színházzal, amely alkalmas a sajtótájékoztatók megrendezésére. S az akadálymentesítés is megoldhatóan látszott a történelmi földpadlóhoz igazítva. A lovarda monokulturálisan kialakított kis bejáratú épület, ezért a belső falán négy ajtót kellett nyitni. Ezt sikerült anélkül megtervezni, hogy elrontotta volna a térhatást. A barokk istállóba került az előcsarnok, illetve a ruhatár. Az öregistálló a királyné részére végrehajtott felújításakor kapta a díszes, öntöttvas bokszos berendezést, amit most restaurálva természetesen megőriztünk, s megmaradtak a vörös márvány etetőcsészék is. A falfeltárások hazánkban a XVIII. században ritkaságszámba menő, rendkívül dekoratív neogót enteriőrképzést hoztak felszínre, gótikus architektúrát idéző kifestett terekkel, falnyílásokkal. Kuriózumnak számítanak a homlokzatra kimenő csúcsíves ablakok, amelyek el voltak fedve, s a nyolcvanas évek feltárásai alapján mintaszerűen lehetett restaurálni őket. Az istálló boltozatait négy, ión fejezetű, toszkán oszlop tartja. Amikor a kőszobrász megtisztította, úgy látszott, függőleges irányban meghasadtak. A statikus úgy vélte, nem tartják meg a rájuk nehezedő födém

Szebeni Nándor

terhét, ezért ki kell őket cserélni vasbeton oszlopokra. Ezt műemléki szempontból is kétséges lett volna elfogadni, emellett komoly költségnövekedést jelentett volna, s ráadásul rettenetes idővesztéséget. A restaurátorok s a műemléki felügyelő egyaránt tiltakozott a bontás ellen. Szénszálas külső körbefogásra érkezett ajánlat, de ez megváltoztatta volna a hiteles formát. Végül is Gálos Miklós professzor, a műegyetem szilárdságtani szakértője találta meg a mindenki számára elfogadható megoldást. Megvizsgálta az oszlopok szilárdságát, azt elegendőnek találta ahhoz, hogy azok egy-egy bevésített acélspirállal összefogva tartósan biztonságosak legyenek. Így az oszlopok helyben maradtak, s amikor körbevették a négy oszlopot, valóban kiderült, hogy szinte márványszerűen kemények, szilárdak, kétszer akkora terhelést is elbírnak, mint aminek ki vannak téve. A bevésített, feszített acélspirálokat kőrestaurátori munkával eltakarták, az oszlopok pedig visszakapták az eredetinek megfelelő műmárvány burkolatot. Megmenekült a négy oszlop s velük együtt a történelmi enteriőr.

◀ *Az istálló négy, ión fejezetű oszlopa a bevésített, feszített acélspirállal összefogva immár tartósan biztonságos*
Fotó: Gálos Miklós, Máté Zsolt

(A térkapcsolatok, az átjárhatóság kérdése mindig felmerült a kastély helyreállítása során. Most sem volt utolsó szempont.)

A Gizella-szárny az 1740-es évek végén eredetileg istállónak épült, a palotahomlokzatot imitáló szénapadlással, majd az új istálló fölépültekor itt lakótér lett, a folyosóról lépcső vezetett a szobákhoz – *folytatja Máté Zsolt* –. A Sötét folyosó ma is a kastély egyik legszebb tere. Utóbb épült a Rudolf-szárny, amelynek a végében alakították a teret színházzá. A két épületszárny között a felső szinteken volt átjárás. Az átjárás kérdése a felújítás minden fázisában fontos volt. A színház felújításakor készült el a kapcsolat a lovardával. A királyi korban épített, az épület tömegéből és tetőzetéből kiemelkedő lépcsőt még az állagmegóvás idején bontattuk el. Tavaly a Gizella- és a Rudolf-szárny közti kapcsolatot kellett megoldani, aminek során nem kevés szerkezeti, geometriai és állékonysági problémával találtuk szemközt magunkat. S ehhez kapcsolódott még az akadálymentesség minden mai követelménye. Ma már új felvezető lépcső köti össze a két szárnyat, amely át-hidalja a szintkülönbséget.

(A kastély helyreállításánál, különösen most, a lovarda és az istálló esetében lényeges problémát jelentett a nemcsak egyszerűen mai, de ezúttal rendkívüli igényeknek megfelelő gépészet beállítás, elhelyezése.)

Alapvető szempont, hogy a mai igényeket kiszolgáló gépészet a lehető legrejtettebben kerüljön az épületbe, hogy amennyire lehetséges, ne ártson a korhű megjelenésnek. Ugyanakkor az azért tudnivaló, hogy tizenhét-féle hálózatot kellett elhelyezni a klímától és a légtechnikától kezdve a tűzvédelmi, a biztonsági berendezésekig, a hírközléstől a hangosításig. S ezek mind nagy helyigénnyel rendelkeznek. A lovardát alá kellett pincézni a gépészeti berendezések

miatt, s a padlást is a gépek „lakják be”. Méretüket, elhelyezésüket pontos szabványok írják elő, akár csak a látható szerelvényeket, a tűz- és füstjelzőkét, a biztonsági kamerákat, amelyeket nem lehet eldugni, de valahogy mégiscsak úgy kell elhelyezni, hogy a lehető legkisebb mértékben zavarják a történeti tereket, felületeket. Nem vitatom, hogy szükség van mindre, de abban biztos vagyok, hogy lehetne látványban jobbakat konstruálni.

(A kivitelezés oldaláról a restaurálásért felelős főépítésvezető építész, Szebeni Nándor sem most,

▲ *A nagyterem a karzat felé tekintve*

a lovarda és az istálló feszített ütemű felújításakor találkozott először a királyi kastély kérdéseivel.)

A történet azzal kezdődött, hogy nem engedtek be a kastélyba – *meséli Szebeni Nándor* –, műemlékvédelmi szakmérnökre jártam valamikor a hatvanas-hetvenes években, amikor Szabolcs-Szatmár megyébe tartva két kollégámmal úgy gondoltuk, megnézzük. Nem engedtek be, akkor még laktanyaként működött. Láthattuk a homlokzatot, s megállapíthattuk, ímhol ez a kastély...

Legközelebb már dolgozhattam itt, akkor a lovarda tetőhéjazatát újjítottuk fel, rézlemezfedést, palafedést kapott, állagmegóvást végeztünk s a két kupolán a díszbádogos munkát. A következő lépés, a Gizella-szányban a restaurátori munka minden feladatát, az asztalost, a bádogost, a díszítőfestést végezte az Architekton csapata. Különleges pillanat volt, amikor a műanyagfesték alatt papírustukkókat találtunk, azokat kellett rekonstruálnunk, akkor találkoztam először papírral belső felületen.

A színház felújítását már a mostani

restaurátor csapat egy része végezte, Bóna István falkép-restaurátor irányításával. A színházteremben a festés teljes kiegészítése készült, a megkülönböztethetőség kedvéért a kiegészített felületek falsíkjának a restaurált felületeknél 3-5 milliméterrel mélyebb kialakítása. A kutatásokból kiderült, s a falképek tagozatainak szerkesztésekor figyelembe is vették, hogy annakidején Grassalkovich valószínűleg ott ült a páholyban, az ő nézőpontjából volt a tér, az architektonikus festés illúziókeltő hatása tökéletesen látható.

Minden kis részletnek megvan a ma-

▲► *Múlt és jelen... A térkapcsolat és az átjárhatóság kérdése alapvető volt*

ga története: A földmunkák során került elő például egy falدارab is, amiről senki nem tudott, s amiről bebizonyosodott, hogy valójában a föld feletti feltöltés támfala. A lovardával párhuzamosan, félig a föld alatt, félig egy épületrészbe beépített, hol meszelt, hol vakolt felületű falszakaszt egykor festett korlát díszítette. A restaurálásnál nem lehetett a festést leválasztani a falról, mert olyan vékony réteg volt, a falat kellett leválasztani a festésről. Az így megmentett felület majd nyolc évig hevert a kastély raktárában, papírtáblákra felragasztva. A színház felújításakor Bóna István restaurálta, s a színésztársalgóban helyezték el, nagyjából ugyanabban a magasságban, ahol volt, s most az oszlopok mögött vonul végig.

(Az, hogy a lovarda munkái a hihetetlenül rövid határidőn belül elkészültek, kétségtelenül annak volt köszönhető, hogy összeszokott csapat dolgozott az építésztől a restaurátorig, a díszítőfestőtől a mű-

emlékes, művészettörténész szakemberekig. Ahogy mondják, már egymás gondolatait is ismerték, s nem utolsósorban magát a házat.)

Még az „egyes” és a „kettes” szárny helyreállításánál alakult ki az a gondolkodás – *folytatja Szebeni Nándor* – amelynek értelmében mindent feltártunk, ami feltárható volt, s lehetőség szerint kerültük a kiegészítéseket, az újrafestéseket, ami megmenthető volt, azt restauráltuk. Általános elv volt, hogy teljes rekonstrukciókat nem festettünk, hanem csak a feltárt díszítőfestések architektonikus tagozatait egészítettük ki. Voltak olyan meglepetések is, hogy ahol a feltárás lement a legelső barokk rétegre, ott most a restaurátorok négy réteget találtak.

Régóta nézegettük, méregettük mi a lovardát, s az istálló fölötti nyolc szobát. Jól érzékelhetően eredeti kialakítású szobácsról van szó, kályhafűlkével, izgalmas díszítéssel. Hat közülük elég nagy felületen mutatva, milyen volt az egykori díszítőfestése. Azt is lehetett látni, hogy az a két szoba, amelynek díszítése hiányzott, egykor a szemközti szobák pandantjaként lehetett kivéve, hiszen a falaikon valaha azokkal rokon minták jelentek meg. Vörös-fehér sávós festés volt az egyik oldalon, vele szemben a sárga-fehér, amire a díszítőfestés került. Amikor elkezdődött a helyreállítás, szinte egyszerre indulhatott az építőmesteri munka és a restaurálás. Fejben már fölkészült a csapat, tehát szinte azonnal megvolt a restaurálási terv. Már a kezdetekkor jelen voltak a restaurátorok, minden pillanatban mindent láttak, bárhol került sor fal mozgására, bontásra, bármi bukkanat elő, rögzítették, dokumentálták. Ami meglepetéssel szolgált, az a lovarda tisztító-, és nyeregkamrája volt. Már korábban lehetett tudni egy neogotizáló festésről. Látszottak is nyomok, de az egész eléggé elhanyagolt állapotban volt, víz állt benne. Ám a feltárás során szinte

Az egykori falszakaszt festett korlát díszítette, a megmentett felületet a színésztársalgóban helyezték el

minden értékelhető nyom előkerült, a festett architektúrát ezekből az elemekből újra össze lehetett rakni. A tisztítókamra Schimmelhof felőli oldalán előkerült a két befalazott ablak, az ajtókeret egy része, két szárkő eredeti helyén, megvolt a vakolt kávája is, sőt a megroppant küszöbök egy részét is fel lehetett tární. A helyiségből kivezető ajtókat is rekonstruálni lehetett. Tehát apró nyomokból, hála Dávid Ferencék előzetes kutatásának, a tér építészeti és festészeti díszítését is össze lehetett rakni. Ha nincs az előzetes kutatás, feltárás, ezek a fontos nyomok, információk mind elvesznek. Kevés olyan tér van, ahol neogótizáló festés maradt, itt tehát valami olyasmit mentettünk meg az utóknak, ami nagyon ritka. A régi istálló most a ruhatár, ahová a nagyteremből le tudunk jutni. A folyosó felé volt egy gótizáló ajtó, Máté Zsolt nyitott még egy ajtót a lovardába. Ahova ezt tervezte, ott éppen nem

volt festésnyom, és sikerült olyan bejáratot kialakítani, ami nem borította fel a tér rendjét. Ma a Schimmelhof felől be lehet menni a ruhatárba, a nagyterembe, és le lehet jutni a két kamaraterembe, jobbra a színházterembe, balra az istálló feletti kis szobákhoz. A két lépcső szimmetrikussá tette a képet, rendezett tér alakult ki. Ragyogó térkapcsolat jött létre, az előtérből a korábban helyreállított szárnyak mind egyik szintje könnyen megközelíthető. **(Ami a festőrestaurálást illeti, szerencsés „házasságnak” nevezi Szebeni Nándor, ahogy mondja, „az egymás szemléletét kiegészítő két restaurátor, Bóna István és Seres András találkozását”.** Restaurálási tervük pedig így fogalmaz: **„A restaurálás célja a fennmaradt eredeti értékes díszítőfestéssel borított felületek eredeti anyagában való megőrzése a lehető legkorszerűbb módszerekkel. A konzervált felületek bemutatása az eredetiség maximális megőrzésével kell, hogy történjen. A kiegészítések csak a hiányok enyhítésére korlátozódhatnak, nem válhatnak**

uralkodóvá az eredeti felületeken... Nem a 'hiteles helyreállítás', hanem az eredeti felületek teljes eredetiségében való megtartása és bemutatása a cél. El kell vetni az 'értelmezést', nem szabad belemenni olyan rekonstrukciókba, melyek nem szilárd bizonyítékokon, hanem feltételezéseken alapulnak.” Amiről a mostani munka során beszélünk, az az istálló fölötti felső terem, a foyer két helyisége, valamint a lovarda korábban beépített, két festett ajtókerete.)

Mindent, ami restaurálható volt, azt restauráltuk, s korrektül rekonstruáltunk mindent, amiben biztosak lehettünk, semmit nem rekonstruáltunk, ami nem volt biztos – *magyarán a nemcsak elvként, de gyakorlatként is pontosan követett restaurátori eszményt Seres András* –. Elég komplett lett a felső terem, itt két rekonstruált szoba van, valamint a foyer két helyisége. Az egyetlen töredékünk a lovardából a színházterem felé eső két nyílás festése, ahol nem a jelenlegi falkialakítással kompakt a díszfestés, valószínűleg más kialakítása volt a boltzatnak, nyitva lehetett. Ez a festés pergolát ábrázolt, festett növényekkel volt befuttatva, a töredéket konzerváltuk, nem egészítettük ki. Van, ahol kis kiegészítésekre volt szükség. A foyer két helyiségében architektonikus szerkezet volt felfestve, és minden részéből egy picit maradt meg, az egész lábazatot néhány tenyérnyi töredékből tudtuk létrehozni, több kicsinyke motívumból. Így volt ez a két neogótikus nyílással is. Az egyikből tíz, a másikkól húsz centiméteres részlet maradt meg, megmentettük a vakolatból, a vonalzás keretezéséből, össze tudtuk kötogetni, mint amikor a gyerekeknek pontokat, számokat kell összehúzóztatni. Így próbáltuk meg kisilabizálni a valószínűleg XIX. századi romantikus ábrázolást, amelynek motívumai, a gótikus enteriőrben festett, szabadon felfutó növények, virágfüzerek lehet-

Seres András

tek. Mindig a felső festések, az apró díszítések vesznek el először. Ezeket szabad kézzel, vékonyan viszik fel a megfestett architektúrára. Ezek kopnak le a leggyorsabban.

Voltak felületek – *veszi át a szót Szebeni Nándor* –, s az a kastély egész sorsának a kérdése, ahol azért veszett el festésnyom, mert túl sokáig voltak feltárva, s a feltárt részeket már nem védte a vakolat, szennyeződött. Egész más lett a színe, mint ott, ahol feltáratlan maradt. Valószínűleg senki sem gondolta, hogy olyan hosszú ideig marad feltárva anélkül, hogy restaurálásra kerülhetett volna a sor – *ezt már Seres András mondja.*

(S, hogy most melyik időszakról beszélünk?)

Egyszerre tárták fel az egészet a hetvenes évek végén. Amikor a lovarda lefedését végeztük – *magyarázza Szebeni Nándor* –, a munkát végző cég főépítészvezetőjének az irodája az akkor még földemmel elosztott egykori színházterem második szintjén volt. A falépcsőn jártunk fel, s láttuk, hogy a szögcsatornával elválasztott területen az őrtoronyban ott vannak a katonák. A lovardában állítólag gépkocsik álltak, akárcsak a kocsiszínben, s vizesedett az egész. Az istállóban a fémoszlopok a földön heverték, tiszta olaj volt minden, aminek nem kelt lába.

Most viszont arról sem szabad megfeledkeznünk – *folytatja gyors váltással Szebeni Nándor* –, hogy itt áll a kastély középső része, felújítva, kifényesítve, elkészült a Schimmelhof dísz-kiskockakő burkolata hatalmas területen, hiszen ez a fogadótere mostantól a kastélynak. Ugyanakkor a még felújításra váró nyolcas szárnyat és a kocsiszint – ideiglenesen – nagy hálókka takarták le. Ott még bőven volna mit tenni. Szerencsére már korábban sikerült kiirtani a könnyező házigombát az egykori fürdőből, de a kocsiszínben még valószínűleg sajnos még jelen van. Az a szerencséje a kastélynak, hogy a mostani

főépítészvezető, Bernátsky Aladár minden porcikáját ismeri, már a korábbi szerkezetépítéskor ott volt, s ma olyan csapattal dolgozik, amelyik pontosan tudja, mihez és hogyan kell nyúlni. Ha nem így lett volna, megbukik a terv, a rekonstrukció felénél sem tartana. Persze így is volt izgalom, amikor a statikus úgy gondolta, az istálló négy oszlopát ki kell cserélni. Olyan szoros volt a határidő, hogy normális esetben majd' ennyi idő kell a restaurálási tervek beadására és az engedélyeztetésre. Csakhogy tényleg mindenki tudta, építészek, építők, restaurátorok, díszítőfestők, műemlékesek, s mind a többiek, hogy mit és hogyan kell csinálni. S mindenki megbízott a másokban. Persze szükség volt a gyors döntésekre, a folyamatos együttgondolkodásra. Egyértelmű volt a koncepció, az irányvonal, s az idő feszessége miatt ez rendkívül fontos volt – *mondja még Seres András, aki azt sem titkolja* –, valószínűleg vissza kell majd menni az épületbe, hiszen az elkövetkező fél év alatt nagyon intenzív használatnak, egyes helyeken akár bizonyos mértékű elhasználódásnak is ki lesz téve a ház.

Kastély fotók: Hack Róbert

Generáltervező: KÖZTI Zrt.

Létesítményfelelős: *Pályi Gábor*

Felelős tervezők:

építésztervező: *Dr. Máté Zsolt*

építész munkatárs: *Máté Attila*

belsőépítész tervező: *Szbinagl Gábor*
(KÖZTI Zrt.)

szerkezettervező: *Dobráter Béla*
(KÖZTI Zrt.)

épületgépész tervező: *Unger Tamás*
(KÖZTI Zrt.)

épületgépész tervező: *Salamon Katalin*
(KÖZTI Zrt.)

épületelektromos tervező: *Károlyi Nóra*
(Stúdió NG Bt.)

gyengeáramú tervező: *Holczér Árpád*
(G4S Zrt. Meldetechnik Divízió)

közmű- és mélyépítés tervező:

Szalkai Béláné (KÖZTI Zrt.)

akusztikus szaktervező: *Kotschy András*
faanyagvédelmi szakértő: *Bánky László*
(Pannon projekt Kft.)

Generál kivitelező: *Reneszánsz Zrt.*

Felelős műszaki vezető: *Péntek Tibor*

Főépítészvezető: *Bernátsky Aladár*

Restaurálásért felelős vezető:

Szebeni Nándor

Építészvezető: *Kiss Ferenc*

Műszaki előkészítő:

Zoller Pálné, Szira Dorottya

Művezető: *Pintér Balázs, Balog Zoltán*

Kőművesbrigád: *Laukó János, Feber Zoltán, Pálinkás Ferenc, Valach Gyula, Tábi István, Orem József, Lengyel Róbert, Falta Balázs*
Kőfaragó brigád: *Kovács László, Kiss Károly, Szatbmáry Gyula, Szokoli István, Gábor Zoltán, Kecseti Pál Mibály*

Fémrestaurátor: *Séd Gábor, Kovács László*

Kőrestaurátor: *Varga Zoltán Zsolt*

Festőrestaurátori munkák:

a *Reneszánsz Zrt.* alvállalkozójaként,
a *MentArtis Kft.*

Vezető restaurátorok:

Bóna István DLA, Seres András

Restaurátorok: *Énekes Eszter Rita, Fodor Edina, Galambos Adrienn, Hegedűs Judit, Horváth Ferdinánd, Kelemen Renáta, Kürtösi Brigitta, Lopusny Erzsébet, Samu Erika, Susánszky Ágnes*

A restaurátorok munkáját segítette:

Pázmándi Sándor

Díszítőfestők: *Kardos Sándor, Kesztyeli Irén, Kolozsvári József, Berényi László, Bujtás Gábor, Harta Mibály, Somogyi Tamás, Szentmiklósi Krisztián, Császár Dániel*

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal:

Műemlék felügyelő: *Klanczay Péter*

Művészettörténész: *Farbakyné Deklava Lilla*

Festő restaurátor: *Tarbay Annamária*

2010 októberében megállapodás született a Gödöllői Királyi Kastély igazgatója és a KÖH elnöke között, hogy az Európai Unió magyar elnökség ideje alatt a KÖH reprezentatív kiállítást rendez az intézményes magyar műemlékvédelem múltjáról, amely 2011. január 11-én elkészült a Rudolf-szárny első emeleti folyosóján: „Legyünk tehát előítélet nélkül, kegyetlennel múltunk iránt és fejlesszük ebből jobb jövőnket”. Válogatás a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal gyűjteményeinek kincseiből címmel. A kiállításon látható rajzok, akvarellek és fényképek látványos keresztmetszetét adják Henszlmann Imre, id. és ifj. Storno Ferenc, Könyöki József, Myskovszky Viktor, Huszka József, Forster Gyula, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Gerecze Péter, Divald Kornél és Möller István kiállított munkáin keresztül annak az áldozatos munkának, amelyet 1872–1919 között az intézményes műemlékvédelem keretében dolgozó művészettörténészek, építészek – szerény lehetőségeik ellenére – az ország építészeti és tárgyi örökségének megismeréséért, dokumentálásért, illetve az emlékek megóvásáért és restaurálásáért tettek. A kiállítás anyagát Bakó Zsuzsanna és Bardoly István állította össze. A grafikai tervezést Ágh András készítette. A kiállítás szervezését és lebonyolítását Ghyczy Gabriella végezte.

SEGÍT MAJD *Bence?*

ÚJ REKLÁMSZÖVEGEK A BUSZOK OLDALÁN: „BENCE KIVESZI RÉSZÉT A MŰEMLÉKVÉDELEMBŐL.”
ELŐSZÖR MEGIJEDTEM. MÁR ANNYIAN KIVETTÉK A RÉSZÜKET A MŰEMLÉKEKBŐL, MEG A MŰEMLÉK-
VÉDELEMBŐL, CSODA, HOGY ENNYI MARADT.

NAGY GÁBOR

És most még Bence is? Aztán rájöttem, hogy ez a hirtelen, felületes reagálás csak az elmúlt évek ködös időszaka miatt van, mikor is elmaszatolódtak a valós körvonalak, és a reakcióink is maszatosak lettek. De itt most másról van szó, nagyon nagy dologról, a Szerencsejáték Rt. a játékosok adójából, vagy az adózók játékoságából támogatja a műemlékvédelmet! Nem akartam hinni a szememnek, úgy tűnt, mintha ez egy angol fordítás lenne, ahol Benedict is régóta segíti az angol műemlékvédelmet, az English Heritage-t, az angol Szerencsejáték Rt.-n a Lottery Found-on keresztül. Valami jó Angliából, emlékeztetőül, Széchenyi is onnan hozta a Lánchidat, és az English Heritage-nél töltött tanulmányutak után bennem is élesebb kontúrral rajzolódott ki a magyar műemlékvédelem problémái. Azok közül is az egyik első, a támogatás kérdése.

Egy régi történettel kezdeném, tizenegynéhány évvel ezelőtt baranyai felügyelőként álltam a vártán. Volt egy pécsváradi ház, amely a barokk eredetből a színtiszta egyszerűséget sugározta, közepén egy boltozott kapuáthajtóval, két oldalán egy-egy lakással. Az egyik rendesen karbantartva, a másik szörnyen lepusztulva. Írtam a tulajdonosnak, hogy szíveskedjen a törvényben előírt jókarbantartási kötelezettségének eleget tenni. Eltelt három hónap, semmi. Újra írtam, hogy tartanék egy helyszíni szemlét. Mikor kimentünk, minden zárva volt. Zörgetem az ablakot, nagy nehezen kinyitják, mondom, ki vagyok, meg honnan. Nekem nincs pénzem arra, amit itt maguk akarnak” – hangzott a válasz.

„Na, jó, de legalább beszéljük meg, mit kellene csinálni, hátha tudunk segíteni” – próbálkoztam, és az utolsó szó, a segíteni, segített. Bementünk a házba, a külső romos állapot még istenes volt a belsőhöz képest. Mintha műemléki kutatók jártak volna itt, a festés és a vakolat nyomokban, könnyen megállapítható volt, hogy Dorfmeister sem

„és azt mondjuk, hogy ezt így kell, azt meg úgy nem lehet, mert ez nemcsak a maga értéke, ez közérdek is...”

erre vette az útját akkoriban. „Csak hát nincs pénzem” – mondta már csöndesebben. „De ha mi is segítenénk, mondjuk, mondjuk ötvenezer forinttal, akkor maga is találna rá pénzt, ugye?” Egy kicsi csönd volt, aztán: „Majd megtaláljuk.” Kifelé menet még mondtam, azt a csúf ajtót ki kellene cserélni olyanra, mint ami mellette van, és békésen elváltunk. Később elrendeztük az adminisztrációt, a kőművessel is beszéltem, és pár hónap múlva jött Erzsébet néni, mert akkor már így ismertük egymást: „Felügyelő úr, hoztam néhány fényképet, a kisunokám készítette, nézze milyen szép lett, és még az udvaron azt a ronda ajtót is kicseréltük, hogy maga is örüljön.” Ennyit jelentett akkor az a szó, hogy segíteni. Ez akkoriban a felügyelői javaslatra

osztható támogatás rendszere volt. Később megszüntették, mondván, összeférhetetlen, hogy az adjon támogatást, aki aztán az engedélyt is megírja. Ez a probléma nagyon egyszerűen megoldható lett volna, de vannak problémák, amiket időnként nem akarnak megoldani. Ez ilyen volt. A támogatás pályázati keretekbe csúszott át, ahol csak papírok vannak, összeférhetlenség meg véletlenül sem. Mi meg itt állunk a mérhetetlen nagy eszünkkel, meg a rengeteg jogszabályunkkal, és azt mondjuk, hogy ezt így kell, azt meg úgy nem lehet, mert ez nemcsak a maga értéke, ez közérdek is, akkor a tulajdonos visszakérdez, hogy akkor miért nem tesz érte semmit a köz, nos, ilyenkor még menthetjük a mundér becsületét, de legjobb csendben maradni.

Sopánkodunk, hogy nálunk a műemlékvédelemnek nincs megfelelő érdekérvényesítése. Az EU-ban sincs. Műemlékeknek csak a turizmus zászlaja alatt jut pénz, a gödöllői Lovarda is a „Családbarát szolgáltatás” címszó alatt kapott százmilliót, ahol most a családbarát EU-s miniszterek szolgálatnak, pontosabban tanácskoznak.

Azért a helyi támogatások, mint csepp a tengerben, cseppnyi bizakodást adhatnak. A kistérségi Wekerle-telepen az önkormányzat ötvenezer forint ösztönzést ad, ha valaki eredetire cseréli mostani műanyag, vagy más, nem odaillő ablakát. És indul az új program, a hátsó melléképületek, magyarul sűfnik, rendezésére is. Csak úgy, példaként mondom. Nem is tudom, tényleg, segít-e majd Bence. Mindenesetre bízzunk benne, volna hol. A többi a szerencse dolga. ■

BUDAPEST, TOKAJ

– veszteségek, fejlesztések

Fotó: Haack Róbert

Király utca

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGNAK, MINT A VILÁGÖRÖKSÉG RÉSZES ÁLLAMÁNAK, ÖSSZHANGBAN A VILÁGÖRÖKSÉGI BIZOTTSÁG 33. ÜLÉSSZAKÁNAK DÖNTÉSÉVEL, EZ ÉV JANUÁR HARMINCEGYEDIKÉIG ELŐREHALADÁSI JELENTÉST KELLETT BENYÚJTANIA AZ UNESCO VILÁGÖRÖKSÉG KÖZPONTJÁNAK KÉT HAZAI HELYSZÍN – BUDAPEST: KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ANDRÁSSY ÚT VÉDŐZÓNÁJÁRA, A BELSŐ-ERZSÉBETVÁROSRA ÉS TOKAJ TÖRTÉNELMI BORVIDÉK KULTÚRTÁJ – MEGŐRZÉSÉRŐL, ÁLLAPOTÁRÓL, A HATÁROZAT ÓTA ELTELT IDŐSZAK VÁLTOZÁSÁIRÓL.

A két világörökségi helyszín évekkel ezelőtt került a Világörökség Bizottság látókörébe. Budapesten, a Belső-Erzsébetvárosban a korábbi bontások, új építkezések hívták fel magukra a figyelmet, míg Tokajról a Szerencsre tervezett szalmatüzelésű erőmű (49,9 MW) miatt kellett beszámolni. Ez utóbbiban segítségre volt az a jelentés, amelyet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal útján a Magyar Köztársaság által meghívott UNESCO-ICOMOS misszió a 2010. szeptemberi helyszíni látogatása alapján adott. Budapest esetében a folyamatos munka „terepét” az a több mint három esztendővel ezelőtti tényfeltáró küldetés határozza meg, amelyet a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága és Budapest Főváros meghívására az ICOMOS teljesített, s amelynek során Michel Polge francia urbanista-főépítész elemezte a régi pesti zsidónegyed örökségi értékeinek megőrzését, állapotának alakulását; a bontások-

kal, illetve új építkezésekkel kapcsolatos panaszok megalapozottságát. A mostani jelentésekben nemcsak azokra a konkrét kérdésekre, határozati pontokra kellett reagálni, amelyekkel 2009-ben, sevillai ülésén a Világörökség Bizottság megfogalmazott, hanem a helyszínek egészére, kiemelkedő egyetemes értékeinek megőrzési állapotára, valamint az azt fenyegető esetleges veszélyekre is ki kellett térni.

LEÁLLT BONTÁSOK

A budapesti érintett területre vonatkozóan a jelentés hangsúlyozza, hogy a régi pesti zsidónegyed területe, a Budapesti Világörökség helyszín védőzónájaként Műemléki Jelentőségű Terület kategóriában országos örökségi védelem alatt áll. A korábban kibocsátott engedélyek (átalakítás, bontási) közül csupán néhány van, amelyik továbbra is hatályos, de tényleges bontási-építé-

si munka – elsősorban gazdasági megfontolásokból – lényegében nem folyik a területen. Az elmúlt időszakban (2004/6-2010) az örökségi értékeket, a terület védőzóna státusát veszélyeztető döntéseket meghozó, korábbi önkormányzati vezetők már nincsenek pozíciójukban. A jelentés nem titkolja, egyesek, köztük a korábbi kerületi polgármester és néhány más volt önkormányzati vezető ellen bünygyi eljárás van folyamatban.

Időközben Erzsébetváros önkormányzata több épületet magába foglaló, várhatóan mintaértékű rehabilitációs projektet indított el. A tíz évre (2009-2018) szóló kerületi fejlesztési terv szerint összesen 10 milliárd forint értékben tervezik utcák, iskolák, nyugdíjasházak, műemlékek és egészségügyi intézmények felújítását. A Kazinczy utca egy részén valósul meg a „Kultúra Utcája” elnevezésű projekt, amelyet az önkormányzat részben saját forrásból, részben

800 millió forintos uniós támogatásból finanszírozzák. A tervek szerint felújítják a régi zsidónegyed centrumát, a Kazinczy utca, Dob utca és Wesselényi utca közötti szakaszát. Ennek keretében restaurálják az ortodox izraelita hitközség épületének utcai homlokzatát és a belső udvarát is, amelyet úgy alakítanak át, hogy ott kulturális rendezvényeket lehessen tartani. Megújul az Eötvös Loránd Tudományegyetem pedagógiai karának és az Elektrotechnikai Múzeumnak az épülete is. A múzeum 2000 négyzetméteres, trafóháza kiállítások, előadások színhelye lehet. Emellett két önkormányzati tulajdonban lévő lakóépületet is helyreállítanak, s a Kazinczy utca csillapított forgalmú utca lesz.

PÉNZÜGYI SZABÁLYOZÁS

A jelentés beszámol arról is, hogy Budapest főpolgármestere – a Fővárosi Közgyűlés támogatásával – 2008 szeptemberében a városrehabilitáció (különösen világörökségi területek) gazdasági és egyéb ösztönző rendszereit érintő jogszabályváltozásokra tett javaslatot a Kormánynak. A pénzügyi szabályozás (adókedvezmények és célzott támogatások rendszere) kidolgozása és törvényi szintű bevezetése elősegítené a történeti városrészekben az épületek igényes használatához szükséges kereskedelmi-gazdasági tevékenység folytatását, másrészt a történelmi épületek bontása helyett azok felújítását. A javaslat a 2010-ig tartó kormányzati ciklusban nem valósult meg – nem utolsósorban a gazdasági környezet kedvezőtlen alakulása miatt. Ez ugyanakkor a fejlesztési-befektetési aktivitást is visszafogta. A jelenlegi kormány látja az integrált örökségvédelmet szem előtt tartó pénzügyi szabályozás szükségességét, és a gazdasági helyzet alakulásának függvényében átte-

kinti az ezzel kapcsolatos lehetőségeit és mozgásterét.

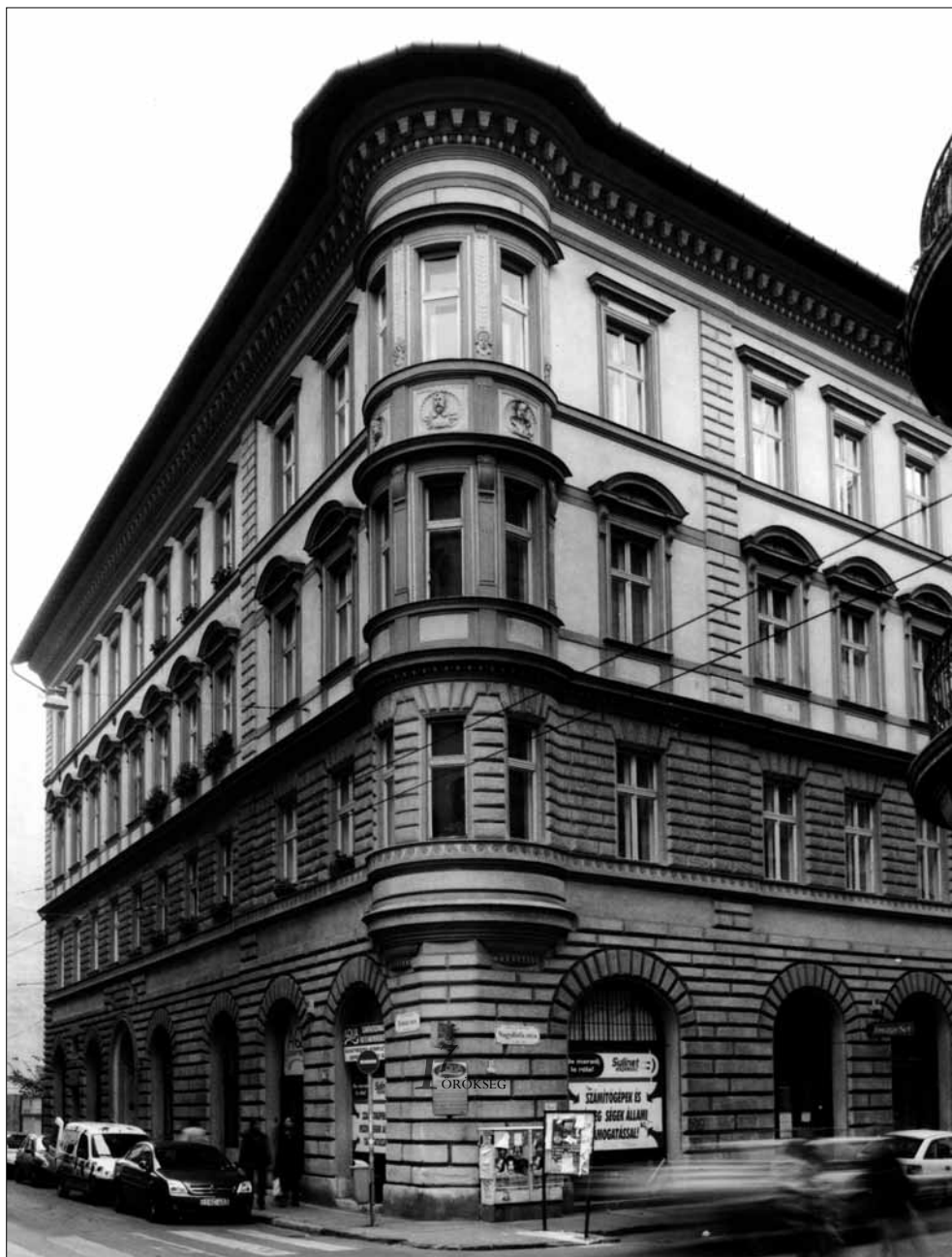
„BUDAPESTI STÍLUS”

A budapesti világörökségi helyszín általános megőrzési állapotáról is szóló jelentésben be kell számolni minden olyan, még csak terv formájában létező projektről, változtatási szándékról és tervről is, amely „hatással lehet a helyszín kiemelkedő egyetemes értékére”.

A Budapest Belváros Bécisi utcában, a világörökségi terület védőzónájában tervezett nagyszabású ingatlanfejlesztés tervével kapcsolatosan

– civil információk alapján – már le-
véiben is kért felvilágosítást az illetékes magyar szervektől az UNESCO Világörökség Központjának igazgatója. Az érdemi választ az állapotjelentés adja meg: Az Immobilia Project Management Kft. Projektje keretében a Csipak Aquisitions megbízására a londoni építésiroda, a Foster & Partners a japán-magyar Pálffy építészirodával közösen készítette el a történeti városszerkezetet s annak építészeti hangsúlyait erőteljesen érintő látványterveket, amelyeket Stefan Behling és Darron

*Dobány utca, Nagydíőfa utca sarok
Fotó: Hack Róbert*

Dob utca 53.

Fotó: Kovács Katalin

Haylock jegyzett. A tervezett fejlesztés által érintett háztömbök műemléki jelentőségű terület kategóriában és világörökségként műemléki védelem alatt állnak. Hiszen az utca része annak a XIX-XX. század fordulóján historizáló és szecessziós elemeket eklektikusan ötvöző stílusban épült jellegzetes budapesti városképnek, a „budapesti stílusnak”, amely be tudta fogadni és szervesen integrálta a modern korszak minőségi építészetét. Tekintetbe vette és nem szakított drasztikusan a történetileg nőtt városszerkezettel, ezért európai viszonylatban egyedülálló érték.

A Központi Építészeti Műszaki Tervtanács (bizonyos kisebb változtatásokkal, pontosításokkal) továbbtervezésre alkalmasnak ítélte az előzetes tervet. Ám a fejlesztési program jelenleg semmiféle bontásra vagy építésre jogosító engedéllyel nem rendelkezik. Az előkészítési fázisban kiadott előzetes, tájékoztató jellegű építési-igazgatási dokumentum, a beépítés lehetőségét tisztázó „elvi

építési engedély” három telekre vonatkozóan, a mai beépítési magasságot és volument meg nem haladó mértékű beépítésben korlátozta a lehetőségeket. Ez az első és másodfokon is kiadott dokumentum jogszerűtlen, mert nem kért szakhatósági állásfoglalást a Kulturális Örökségvédelmi Hivataltól.

A fejlesztő 2011. december elején a Bécsi utca 6., 8. és 10. számú ingatlanok lebontásának engedélyezéséhez szakhatósági állásfoglalást kért az elsőfokú örökségvédelmi hatóságtól, a KÖH Közép-magyarországi Irodától (jogutódja 2011. január elsejétől: Budapest Főváros Kormányhivatala Kulturális Örökségvédelmi Irodája), amely 2010. december 29-én előzetes szakhatósági állásfoglalásában a három épület bontását elutasította.

Ez a hatósági intézkedés összhangban van azzal a kormányzati szándékkal – hangsúlyozza a jelentés –, amelynek célja a budapesti világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékének megőrzése. A kormány teszi mindezt abban a meggyőződésében, hogy az értékvédelmet is szem előtt tartó fejleszté-

sekre szükség van, és – a tervezett Bécsi utcai fejlesztés újragondolásával – akár olyan példamutató, örökségtudatos építészeti megoldások szülehetnek, amelynek révén a főváros a XIX-XX. század fordulójához hasonlóan ismét méltán lehet követendő példa. A helyzetet, s ezt sem titkolja a beszámoló, nehezíti a kortárs építészetben jelentkező világméretű tendencia, amely XXI. századi hangsúlyos jelek elhelyezésére törekszik a történeti városszövetben – gyakran tekintet nélkül a meglévő értékek összefüggésére.

TÁMFAL

A jelentés tájékoztat a budai alsó rakpart támfalának elsősorban civil szervezet által kifogásolt átépítéséről is. A KÖH Közép-magyarországi Irodája egyebek mellett azzal a feltétellel adta meg szakhatósági engedélyét, hogy a rakpart átépítése során a lehető legnagyobb mértékben az eredeti köveket kell felhasználni. A kivitelezés során felmerült, részben jogos kritikát kiváltó problémák miatt szükségessé vált a már elkészült burkolati szakaszok javítása.

A szabálytalan, törött köveket kicserélték, a hibásan elkezdett, úgynevezett betétezesek gyakorlatát nem folytatták, a már elkészült helyeken javították. Az eredetileg (történetileg) is függőleges helyzetben beépített, több sort átkötő köveknek a kapcsolatát a párkánykövekkel és a párkányzat élének hullámosságát („fogasságát”) illetően is végrehajtotta a kivitelező a lehetséges korrekciót. A Duna 2010. tavaszi magas vízállásának elmúltá után tisztítást követően az alsó rakpart új támfalának állékonyosságával kapcsolatosan probléma nem merült fel. A látvány szempontjából talán legkényesebb, déli oldalon a rakpart hosszirányú vonalára merőlegesen beforduló szakasznál az eredeti köveket egyenként beszámozva bon-

tották ki a régi támfalból, és helyezték el újra az új támfal burkolataként, követve az előírásokat. A burkolatfelületről összességében megállapítható, hogy az az értelemszerűen fontos távolabbi (Duna felőli) nézetében illeszkedik a világörökségi látványba, nem mutat olyan anomáliát, amely a kiemelkedő egyetemes érték, illetve az azt hordozó attribútumok bármelyikének sérelmeként volna értékelhető. Tény azonban, hogy a munka bizonyos részletei nagyobb gondossággal, igényesebb szakmai színvonalon és esztétikai minőségben is elkészülhettek volna.

'DE FACTO' FELFÜGGESZTVE

A Tokaj kultúrtáj értékeinek megővéséről szóló jelentés megállapítja, a Szerencs határában tervezett erőműépítéssel kapcsolatos helyzet nem

súlyosbodott, nem romlott. A fejlesztő-beruházó nem folytatta a felszínrendezéssel éppen csak megkezdett építkezést. Ez nagy valószínűséggel a szükséges anyagi források hiányára vezethető vissza.

A világörökségi helyszín egészét érintő folyamatok, változások követésének, monitorozásának érdekében, a mainál hatékonyabb kezelés lehetőségének előkészítésére – felhasználva az úrfényképezés, távérzékelés eszközeit – időközben egy úgynevezett multitemporális analízis készült a KÖH megbízásából (EUROSENSE, 2009).

A jelentés kitér arra, hogy a magyar állam meghívta az UNESCO és az ICOMOS közös tanácsadói misszióját, amelynek lehetősége nyílt a helyszín bejárására, alapos konzultációra a különböző érdekelt felekkel, állami szervek vezetőivel – sor került miniszteri szintű találkozókra is –, a Jövő Nemzedékek Ország-

*A tokaji borvidék varázsa
Fotó: Arnóth Ádám*

gyűlési Képviselőjével, helyi önkormányzatokkal, helyszínelőkkel, borászközösségekkel, a projekt ellen, illetve mellett érvelő civil szervezetekkel, valamint a beruházóval. A világörökségi helyszín általános megőrzési állapotára vonatkozóan a tanácsadói misszió nyolc olyan területet – szőlőtermesztés és borászat, támogató-kiszolgáló iparágazatok, utak, települések, világörökségi terület és védőzóna határai, kezelés, védelem, fenntartható fejlődés – tárt fel, ahol előrelépés lehetséges, illetve különös gonddal kell eljárni.

A beszámoló jelezte, Magyarország és Szlovákia örökségvédelmi szervezetei munkakapcsolatban állnak egymással. Magyarország nyitott, hogy folytassa a tárgyalásokat a világörökségi helyszín védőövezetének északi határbővítéséről.

VESZÉLYEK

Tokajról szólva nem hagyhatók figyelmen kívül a bányászati területekre vonatkozó kérdések sem, amelyeket a misszió is jelzett. Az elmúlt évek fejleményei mutatják, hogy a bányászati területeknek a világörökségi helyszínből való úgynevezett „kivétele” körüli kétértelműség káros hatással lehet a helyszín kiemelkedő egyetemes értékeire. Körültekintésre, megfontolásra van szükség. Erre hívja fel a figyelmet a jelenleg kezdeti eljárási szakaszban lévő „Szegei II andezit bánya” esete. Ez a Szegei község mellett, a világörökségi területen (részben magterületen, részben védőzónában) tervezett 47,12 hektáros (melyből 21,18 ha a termelési terület), a szőlőültetvények közelében működő bánya közvetlen hatással lenne a történelmi tájra a látkép, a megnövekedett közúti teherforgalom, az ezzel járó légszennyeződés és zaj vonatkozásaiban, nem szólva a bánya nyitásához szükséges robbantások hatásaival.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal rendelkezik a világörökségi helyszín létező és potenciális bányászati helyszíneinek áttekintését tartalmazó szakmai összeállítással. A felmérés elemzése után kerülhet sor konzultációkra a bányászati szektorral és a bányászati engedélyeket kiadó hatóságokkal.

Szó került még a Zemplén-hegység nyugati részén, a világörökségi terület védőzónájába tervezett szivattyútározós erőművek problémájára, mint veszélyforrásra. Az eljáró környezetvédelmi hatóságok az engedélyezési folyamat során mind ez ideig első- és másodfokon is elutasították az ilyen építmények létesítésével kapcsolatos engedélyek kiadását. A beruházó a másodfokú elutasító határozatot bíróságon megtámadta, a pert elveszítette, majd ezután a Legfelsőbb Bírósághoz fordult fellebbezéssel. Jelenleg a Legfelsőbb Bíróság vizsgálja az ügyet. A közúti hálózat fejlesztésével összefüggő kérdésekkel már a 2009-ben benyújtott megőrzési állapotjelentés is foglalkozott. A Tokaji Történelmi Borvidék kultúrtáj világörökségi helyszín felvételekor is napirendre kerültek a közúti hálózattal, annak várható terhelésnövekedésével kapcsolatos aggályok. A jelenleg hatályos területrendezési tervek kidolgozásakor törekedtek a Tokaji történelmi borvidék kultúrtáját közvetlenül terhelő közúti forgalom mérséklésére, összekötő kapcsolatok kialakításával alternatív tranzitút-lehetőségek biztosítására.

2011. január 3-án kezdődött el a társadalmi egyeztetés „Az országos gyorsforgalmi és főúthálózat nagy távú terve és hosszú távú fejlesztési programja” címet viselő döntés-előkészítő vizsgálatról, valamint a terv és programjavaslat környezeti értékeléséről. A program tokaj-hegyljaji világörökségi helyszínre vonatkozó részének részletes elemzésére van szükség ahhoz, hogy kiderüljön, ennek a hosszú távú (2040-ig szóló)

programnak az egyes elemei összhangban vannak-e a misszió javaslataival és a helyszín kiemelkedő egyetemes értékeinek megőrzésével. Az már a program rövid áttekintéséből is látható, hogy egyes elemei, a Tisza-híd, valamint a Tiszanagyfalu és Encs közötti szakasz megépítése (2024-2027) igen kesei ütemezés, pontosabban ennek a 37-es útig tartó elkerülő szakaszának létesítése lenne rendkívül sürgős.

TÖRVÉNY

A világörökségről szóló törvény előkészítése 2008 óta folyik. A 2010. évi magyarországi általános választások után a 2009 végére elkészített, az Országgyűlésnek benyújtott első törvénytervezetet átdolgozása visszavonta az új kormány. A törvény újrafogalmazása 2010 második fél évében megkezdődött. A tervezetet a kormány 2011 első negyedében terjeszti az Országgyűlés elé, amely várhatóan még ebben az évben megalkotja a törvényt. A törvény részleteiben szabályozza majd a világörökségi helyszínek kezelésére vonatkozó eljárási és szervezeti kérdéseket, és megteremti a szükséges finanszírozási háttér lehetőségét is. A készülő törvény gondoskodni fog arról, hogy a helyszínek kezelési terve megfelelő helyet kapjon a terület- és településrendezési tervhierarchiában. Felhatalmazást ad majd a kulturális örökségért felelős miniszternek, hogy rendeletben szabályozza a világörökségi helyszínek kezelő testületeinek kiválasztását, részletes feladatait és működését. Ez nagy előrelépést jelent majd a mostani helyzethez képest, amikor a kezelő testület nem rendelkezik a megfelelő jogi, adminisztratív eszközökkel és emberi és anyagi erőforrásokkal feladata ellátásához. ■

A Ripa Pannonica ÉS A VILÁGÖRÖKSÉG

A RÓMAI BIRODALOM DUNA MENTI HATÁRERŐDÍTÉSI RENDSZERE, A RIPA PANNONICA VILÁGÖRÖKSÉGI NEVEZÉSE LASSAN ÉVTIZEDES TERVE A SZAKMÁNAK. 2008-BAN UNIÓS PÁLYÁZATON AUSZTRIÁVAL, SZLOVÁKIÁVAL, NÉMETORSZÁGGAL ÉS LENGYELORSZÁGGAL KÖZÖSEN OLYAN ÖSSZEGŰ TÁMOGATÁST NYERTÜNK, AMELYBŐL A NEVEZÉS DOKUMENTÁCIÓJA ELKÉSZÍTHETŐ.

JANKOVICH-BÉSÁN DÉNES

A Ripa Pannonica nevezése a világörökség szempontjából nem egyszerű feladat. Különálló régészeti lelőhelyek láncolatából áll, melyek többsége a föld alatt rejtve van, alig tucatnyi a részben vagy egészben bemutatott helyszín: Tokodon, Visegrádon, Dunaújvárosban és Dunakömlődön tábor, Leányfalun és Budakalászon őrtorony, Verőcén, Szigetmonostoron és Dunakeszin kikötőerőd maradványai láthatók. Külön kell említeni a legnagyobbat, az aquincumi romterületet, amely inkább a polgárváros, mintsem a katonai létesítmények emlékeit mutatja be. Az erődítési rendszer oly fontos elemei, mint az egyes objektumokat összekötő utak pedig jószerével csak légi fényképeken látszanak, fizikai valóságukban megfoghatatlannak. Ezek a sajátosságok tehát mindenképpen eltérnek a korábbi világörökségi címet már elnyert helyszínektől. Nagy-Britanniában az Antonius-fal és a Hadrianus-fal egészen látványos formában észlelhető, a németországi, már ugyancsak világörökségi címmel büszkélkedő szakasz hasonló a magyarországihoz, azzal a különbséggel, hogy az egyes helyszínek megőrzése, bemutatása és gondozása sokkal előbbre jár, mint hazánkban, és így valóban méltó a világörökségi címre. Ausztria

a közös pályázat keretében még csak a jelölési listát állítja össze, míg Szlovákia a maga két helyszínével (Oroszvár és Izsa) Magyarországgal együtt tervezi benyújtani az UNESCO-hoz pályázatát. Lengyelország a límes-kutatásban jártas szakértőkkel vesz részt a projektben.

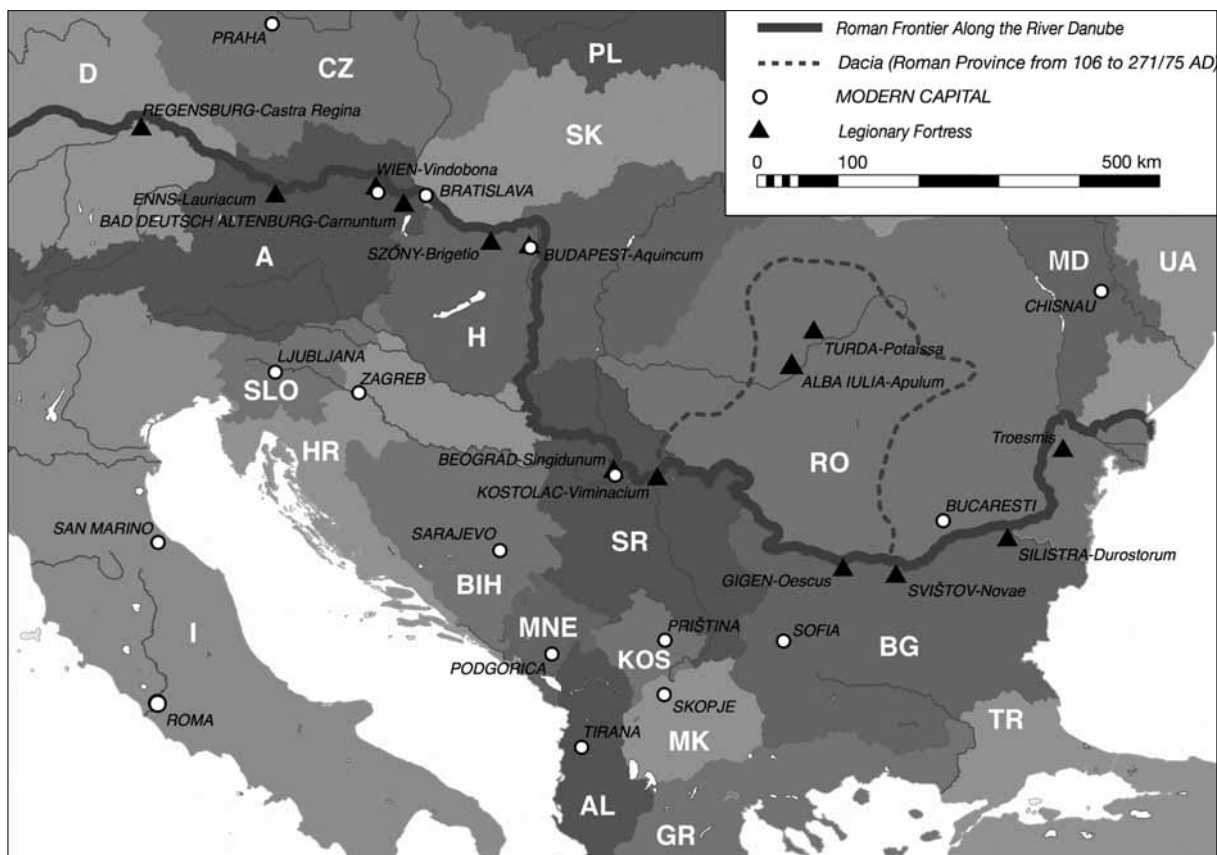
HELYSZÍNEK

A 2008 szeptemberében indult projekt vezető intézménye a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Magyarországról rajta kívül a Pécsi Tudományegyetem régészeti tanszéke és Paks város önkormányzata a résztvevők. Előbbi a tudományos adatokat szolgáltatja, utóbbi pedig a dunakömlődi erőd (Lussonium) kutatásával és bemutatásával járul hozzá a remélt sikerhez. A végleges nevezési dokumentációt és a kezelési tervet a KÖH által megbízott szakértők állítják össze 2011. szeptember 30-ig.

A nevezési dokumentációban minden egyes helyszínről tudományos dokumentáció készül, mely tartalmazza a legfontosabb szakirodalmi adatokat, kutatási eredményeket. A KÖH helyszíni szemlét is tart, amikor is vizsgáljuk a lelőhely állapotát, láthatóságát, megközelíthetőségét. Mindezek ismeretében a pon-

tos lehatárolás következik, megkülönböztetve a magterületet és a védőövezetet. Előbbi értelemszerűen mindig régészeti lelőhely, sok esetben kiemelten, vagy fokozottan védett régészeti terület, néhány esetben műemlék is. A védőövezetről ez már nem mindig mondható el. Általában arra törekszünk, hogy régészetileg érintett terület legyen, de mivel az előírás szerint mindig kell védőövezetet kijelölni, ezt a követelményt nem tudjuk minden esetben teljesíteni. A védőövezet funkciója elméletileg a láthatóság és a megközelíthetőség biztosítása, ez azonban föld alatt lévő lelőhelyek többségénél irreleváns. A védőövezet lehatárolás majdnem mindig ingatlanhatárok mentén történik, ez alól csak a vonalas létesítmények ingatlanai, illetve a Duna-meder esetében teszünk kivételt.

Miután megállapítottuk az összes érintett ingatlant, megkeressük azok tulajdonosait, az illetékes önkormányzatot és más szakhatóságokat. Utóbbiak közül jellemzően a természetvédelem és a mezőgazdasági szakigazgatás, az építésügy, továbbá az ingatlan-nyilvántartás fordul elő a leggyakrabban. Az érintettek részvételével településenként egyeztető tárgyalást tartunk, ahol jegyzőkönyvben rögzítjük a véleményeket.

Az önkormányzatok és a szakhatóságok rendszerint támogatják tervünket, míg az ingatlan-tulajdonosokban több a kétség, mely leginkább kérdésekben nyilvánul meg. A legelső kérdés, amit feltesznek, hogy milyen pluszterherrel jár rájuk nézve a világörökségi cím. Minden alkalommal elmondjuk, hogy mivel régészeti lelőhelyről van szó, általában az örökségvédelmi törvényben előírt korlátozásokon túl további kikötésekre nem kerül sor. A második kérdés, hogy milyen előnnyel jár. Erre nehezebb válaszolni, hiszen csak olyan áttételes lehetőségeket tudunk felsorolni, mint a kulturális turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások. A tulajdonosok végül is általában elfogadják érvelésünket, és beleegyezésüket adják a nevezéshez. Ez ugyancsak előírás az UNESCO részéről. Ez esetben természetesen

nem arról van szó, hogy minden egyes tulajdonos írásban beleegyezését adja, csupán arról, hogy mindenkinek meg van adva a lehetőség, hogy ezt megtegye, illetve a jelölést ellenezze. Az eddig kiküldött 2079 meghívó nyomán 580 fő jelent meg ezeken az egyeztetéseken (27%-os részvétel), és három esetet kivéve (Kisoroszi, Tahitótfalu és Dunaföldvár) mindenütt pozitív eredménnyel zárult az egyeztetés.

Az egyes helyszínekhez tartozó helyrajzi számok adatait – külön csoportba gyűjtve a magterület és a védőzóna látható, illetve elfedett ingatlanait – táblázatos formába rendezve, feltüntetjük az ingatlan-nyilvántartásban szereplő adatokat, a KÖH azonosító számot, a védettségi fokozatot, a feltártság állapotát, és a kezelési terv besorolására vonatkozó javaslatot.

Ezek után az egyes helyszínek adatait átadjuk a nevezési dokumentáció szerkesztőinek.

KEZELÉSI TERV

A nevezési dokumentáció másik fontos része a kezelési terv, melyben a településfejlesztéssel foglalkozó szakemberek az egyes helyszínek állagmegővására, illetve fejlesztésre vonatkozó javaslatokat, előírásokat teszik meg. A kezelési terv – és a kezelő szerv – megléte feltétele a világörökségi nevezés benyújthatóságának. Az olyan szétosztott és különféle tulajdonsággal bíró helyszínek esetében, mint amilyen a Ripa Pannonica, szükséges az egyes helyszíneket tipizálni. Az előkészületek során Frankó Ákos és Máté Zsolt három kategóriát dolgozott ki:

A kategóriájú helyszínek: Meglévő, vagy rövidtávon kialakítható régészeti parkok (limespark). Ide tartoznak, a védetség alatt álló, feltárt, konzervált, esetleg kiegészített, helyreállított, állandó intézményi felügyelet alatt kezelt területek, amelyek megtekinthetők, látogathatók. Ezeknek folyamatos tudományos felügyelete, karbantartó kezelése, látogatóbarát infrastrukturális fejlesztése és turisztikai menedzselése szükséges.

B kategóriájú helyszínek: Azok a területek tartoznak ide, melyeknek ismert régészeti értékei és adottságai középtávon belül (pl. 15 év) lehetővé teszik, hogy az „A” kategória szintjére fejleszthetők legyenek.

Ezeknél legfontosabb a terület tulajdonviszonyainak rendezése – kisajátítások –, továbbá a feltárás, illetve a feltárás és tudományos kutatás, a konzerválás, vagy a helyreállítás és infrastrukturális fejlesztés intézményi és pénzügyi kereteinek megteremtése, valamint a hasznosítási, turisztikai menedzselés koncepciójának kialakítása.

C kategóriájú helyszínek: Azok a területek tartoznak ide, melyeknél vagy a jelenlegi ismeretek, vagy az ismert, de szerényebb értékekben rejlő lehetőségek középtávon nem teszik lehetővé a látványos fejlesztést, de tudományos és örökségvédelmi szempontból bolygatlan

hosszú távú megőrzésük indokolt. Ezekben az esetekben az értékek időhatár nélküli megőrzése, a felismert pusztulási folyamatok megállítása a legfőbb szempont: ennek érdekében meg kell tenni az indokolt tulajdonviszonyi intézkedéseket, a védetté nyilvánítást, az esetleges kisajátítást. El kell készíteni a használat és a veszélyeztetettség értékelését, a változatlan fenntartás vagy változtatás igényét különös tekintettel a területre érvényes településrendezési terv területfelhasználási előírásaira, a terület földhivatali nyilvántartásába bejegyzett művelési ágára és a tényleges használatára.

	Intézkedés jellege	A kategóriájú helyszínek	B kategóriájú helyszínek	C kategóriájú helyszínek
MEGŐRZÉS-VÉDELEM	Nyilvántartásba vétel	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
	Védetté nyilvánítás	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
	Veszélyeztetettség - földcsuszamlás - árvízvédelem - művelésiág változtatás - művelésmód változtatás - állagmegóvás Számbavétele	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
	Szükséges kisajátítások számbavétele	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
	Nyilvánosság tájékoztatása	Folyamatos	Folyamatos	Folyamatos
	Régészeti feltárások ütemtervének kialakítása	Rövid táv	Rövid táv	-
FELTÁRÁS	Részletes fejlesztési és hasznosítási koncepció kidolgozása	Rövid táv	Rövid táv	-
	Országos Területrendezési Terv módosítása	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
	Regionális és Megyei Tervek módosítása	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
	Településrendezési Tervek módosítása	Rövid táv	Rövid táv	Rövid táv
FENNTARTÁS-HASZNOSÍTÁS	Kisajátítások	Folyamatos	Folyamatos	Folyamatos
	Veszélyeztetettség elhárítása	Középtáv	Középtáv–hosszú táv	Középtáv–hosszú táv
	Feltárás-helyreállítás-bemutató-hasznosítás-fenntartás	Középtáv–hosszú táv	Középtáv–hosszú táv	-
	Monitorozás	Folyamatos	Folyamatos	Folyamatos
	Kezelési Terv felülvizsgálata és korrekciója	Folyamatos	Folyamatos	Folyamatos

KONFERENCIA

Az unió által támogatott pályázat különös hangsúlyt helyez a kommunikációra, vagyis a folyamatok, illetve a pályázat célkitűzéseinek mind szélesebb körben való megismertetésére. A projekt során, mint arról fentebb szó volt, minden egyes helyszín esetében külön-külön is tartunk ilyen egyeztetést, de a tervbe egy országos szintű tájékoztatást is beiktattunk (involvement of local stakeholders). Erre a rendezvényre került sor 2011. január 13-án, ahol négy előadásban ismertettük a projekt célkitűzéseit, a munkálatok állását, illetve egy németországi előadó a már világörökségi címet elnyert területek kezelésének példáit mutatta be. Az első előadást *Entz Géza* miniszteri főtanácsadó és *Balogh Tamás* főosztályvezető tartotta a Duna-stratégia kulturális vonatkozásairól.

Az előadás alapján az Európai Bizottság által 2010. december 8-án elfogadott Duna-stratégia jelentősége az alábbiakban összegezhető:

A Duna folyam és vízgyűjtő területe 14 országot érint, melyek többsége már most az Európai Unió tagja.

A több mint százmillió lakost számláló, az EU területének egyötödét magában foglaló Duna régió alapvető szerepet tölt be Európa életében.

A Duna összeköttetést teremthet az unió és közeli szomszédai, valamint a Fekete-tengeri régió, a Dél-Kaukázus és Közép-Ázsia között.

A stratégia keretében lehetőség nyílik az alapvető problémák együttes, szerves összefüggésben történő megoldására.

A Duna régióban összeköttetést kell teremteni az emberek, az ötleteik, illetve a szükségleteik között. A közlekedési hálózatok kapcsolódási pontjait modernizálni, az informatikai rendszerekhez való hozzáférést pedig bővíteni kell.

A stratégia egyik fontos célkitűzése a Duna-régió összekapcsolása a többi régióval, melynek (többek mellett)

az egyik alpontja a kultúra és az idegenforgalom, valamint az emberek egymással való kapcsolatteremtésének előmozdítása. Jobb kapcsolatokat kell kialakítani a térség lakói között is, különösen a kultúra és az idegenforgalom eszközeinek segítségével.

„A Ripa Pannonica nevezése a világörökség szempontjából nem egyszerű feladat. Különálló régészeti lelőhelyek láncolatából áll, melyek többsége a föld alatt rejtve van, alig tucatnyi a részben vagy egészben bemutatott helyszín.”

A dokumentum kiemeli, hogy a Duna-régió kulturális, etnikai és természeti gazdagsága egyedülálló. A Duna mentén világvárosok és történelmi emlékhelyek találhatók, és nincs a világon még egy olyan folyó, melynek partján ennyi főváros terülne el. Modern turisztikai kínálatra és infrastruktúrára van tehát szükség, hogy mind a vendég, mind pedig a szolgáltató jól járjon.

Ezen célok és irányelvek figyelembevételével készült el a 90 oldalas cselekvési terv, mely a stratégia melléklete. Három kiemelt sarokpontja a közlekedés, energia és kultúra/turizmus. A harmadik fejezetben a kulturális örökséghez kapcsolódóan pedig 12 akciótervet találunk.

A dunai limes projektje a turizmus alfejezetben, annak is a legvégén, de nevesítve megtalálható a Duna-stratégiában.

Balogh Tamás több térképen mutatta be a Duna-régió földrajzi helyzetét, külső kapcsolatrendszerét és helyzeti energiáit. Hajózási és Folya-

mi Örökség Központ létrehozását javasolja, melyben megvalósulna az örökségvédelmi térképezés, feltárások (beleértve a víz alatti emlékeket is) és állagmegóvás, továbbá a történelmi hajók rekonstrukciója, illetve modellezése. Ezekből több példát is bemutatott. Külön kiemelte a komáromi Monostori Erődben létrehozandó hadkultúra központot, mely fontos szerepet játszhat ebben a limes-programban is.

Ezután *Vízy Zsolt* számos szép légi fotóval illusztrált előadásban ismertette a dunai limes-vonal, a Ripa Pannonica kialakulásának történetét, a legjelentősebb emlékeket, az erődítési rendszer megjelenési formáit.

Jankovich-Bésán Dénes a projekt feladatairól, céljairól, főbb állomásairól, eddigi eredményeiről adott tájékoztatást. *Máté Zsolt* a lehetséges kezelési stratégiákat ismertette. E két előadás tartalmáról részletesebben szoltunk fentebb.

Végezetül *Sebastian Sommer*, a Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, München vezető régésze és főkonzervátora, a Deutsche Limeskommission elnöke ismertette a felső-germániai-raetiai limes-szakaszt. Ez a szakasz a Rajnától Regensburgig terjed, és nem igazodik folyóhoz, hanem kezdetben csak fából készült őrtornyokból állt, melyeket később paliszádfallal erősítettek meg. Utóbb épültek a kőfalak, árkok és sáncok a határvonal hosszában.

Ez erődök szabályos térközökben épültek ki. Az 550 km hosszú limes szakaszt a Limeskommission kezeli, melyet az érintett öt tartomány hozott létre, és működtet. A kezelési tervet rendszeresen megújítják.

A fő feladat a megőrzés, a megközelíthetőség biztosítása, a bemutatás és a kutatás. A megőrzés tekintetében a legnagyobb kihívást a mezőgazdasági területek jelentik, melyek többsége magántulajdonban van. Törekvésük ezen ingatlanok fokozatos megszerzése, rendszerint

cserefölkék biztosításával. A másik nagy gond a már helyreállított-bemutatott helyszínek folyamatosan növekvő fenntartási költsége. A legjobb, de egyben legdrágább megoldás a védőépület.

Annak érdekében, hogy a társadalom széles rétegei is megismerhessék ezeket az emlékeket, folyamatosan fejleszteni kell a megközelíthetőség lehetőségeit: utak, ösvények, jelzőtáblák kihelyezésével. Ez azonban sajnos Németországban is a veszéllyel jár, hogy növekszik a rongálások száma is. A jelző- és magyarázó táblákra vonatkozóan a Limeskommission irányelveket dolgozott ki. A bemutatott táblák szépek, elegánsak és informatívak, és legalább kétnyelvűek. Több helyen a helyi dialektust is alkalmazzák. A tájékoztatásban fontos szerepet játszanak a helyszíneken, illetve a limes környezetében lévő múzeumok. Ezzel kapcsolatban meg-megújuló dilemmaként említette az authenticitás követelményét, bemutatva a saalburgi múzeumot, mely a múlt század elején épült „római” stílusban. Ma már ilyen nem engednék, holott sokszor van rá popu-

lárís igény és törekvés. A korszerű informatikai technikák bevetésével, virtuális rekonstrukciókkal lehet az átélhetőséget biztosítani. Erre is bemutatott néhány 3D-s képet, illetve animációt. A limes mentén információs központokat is kiépítettek, ahol lehetőség van rendezvények megtartására is.

Folyamatos törekvés a régészeti adatok gyűjtése, hiszen sok emlék a föld alatt rejtőzik. Mivel a régészeti ásítás drágasága és roncsoló hatásai miatt csak végső megoldás lehet, minden lehetséges távérzékelési vagy egyéb kutatási módszert alkalmaznak, melyek közül a legújabb a levegőből történő lézerszkennelés. A limes körüli civil aktivitást nem minden esetben tudják ellenőrizni. Közülük sokat támogatnak, így például a kísérleti régészeti táborokat, de helyi érdekltségben sok olyan esemény is van, mely nemcsak a hitelességet nélkülözi, hanem a jó ízlést is, és az emlékek károsodásához is vezethet.

A konferencián az elhangzott előadásokat vita követte. A helyi főépítészek az iránt érdeklődtek, hogy miképpen ismerhetik meg a hely-

színeket, és milyen intézkedéseket tehetnek már most a limes-helyszínek védelme érdekében. Válaszul elhangzott, hogy a polgármesteri hivatalok az egyeztetés nyomán már rendelkeznek a helyszínek adataival, és a világörökségi nevezéstől függetlenül már lehetőség van ezek fenntartható használatára cselekvési tervet kidolgozni, és azt a rendezési tervbe beilleszteni. Másik, hasonló jellegű kérdés turisztikai szakembertől hangzott el. Általában a turisztikai vonzerő tekintetében mutatkozott a legnagyobb érdeklődés. Ebben különösen a Limes Szövetség elnöke, Hirschberg Attila járt az élen, aki sokat tett a konferencia, és általában a limes népszerűsítése érdekében. Javaslatára szerint már ebben az évben be kell indítani olyan turisztika projekteket, melyek a népszerűsítést tovább erősítik, és a világörökségi cím elnyerése után rögtön ki tudnak teljesedni. ■

*Az egykori Lussonium, ma Dunakömlőd
A légifelvételt a Civertan Stúdió
(www.civertan.hu) bocsátotta rendelkezésünkre*

MŰEMLEKI REVÍZIÓ BÉKÉS MEGYÉBEN

BÉKÉS MEGYE MŰEMLEKJEGYZÉKÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSÉRE, ANYAGÁNAK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA A KUTATÁSI ÉS A TOPOGRÁFIAI OSZTÁLY MUNKATÁRSAI – A VÉDESI OSZTÁLYAL EGYÜTTMŰKÖDVE – AZ ELMÚLT KÉT ÉVBEN ELVÉGEZTÉK A MEGYE MŰEMLEKÁLLOMÁNYÁNAK TELJES REVÍZIÓJÁT. MUNKÁNK SORÁN A NYILVÁNTARTÁSI IRODA KÉRÉSÉRE EXCEL ADATLAPOKON RÖGZÍTETTÜK A VÉDETT, ILLETVE A REVÍZIÓ SORÁN FELTÁRT, MŰEMLEKHEZ KAPCSOLÓDÓ ÉRTÉKES OBJEKTUMOK ADATAIT.

DÓCZI ERIKA - KOVÁCS KLÁRA

A revízió kiindulási pontját a Nyilvántartási Irodától (továbbiakban: NYI) kapott műemléklista jelentette, mely mintegy 280 tételt (törzsszámot) tartalmazott névvel, címmel és helyrajzi számmal, a nyilván tartási adatok belső ellenőrzése előtti állapotban.

A 2009 októberében lezáródó helyszíni bejárás során igen gazdag digitális fotódokumentáció, körülbelül 14 000 fénykép készült. A nyilván tartási adatok mihamarabbi frissítése miatt az adatfelvétel kezdetben tömör jegyzékszövegek írásával történt, majd visszatértünk a hivatal tudományos részlege által 1996 óta használt – a papír alapú helyett idővel word alapú digitális felületté alakított – jóval alaposabb felvételezésre és problémarögzítésre alkalmas revíziós adatfelvételi laphoz. A helyszínen szerzett ismeretek mellett természetesen kritikával használtuk fel a megyéről, illetve az egyes településekről megjelent szakirodal-

mat, helytörténeti munkákat.¹ 2010 júniusában megkaptuk a NYI-től az általuk aktualizált és javított megyei műemléklistát. Nem csupán korrigált adatokról, hanem számszerű változásról is beszélhetünk: az első nyilván tartási lista 279 törzsszámot tartalmazott, mely a NYI belső ellenőrzése után 276-ra módosult. Ezekon kívül nyolc esetben derült ki a helyszínen vagy az archív nyilván tartási avagy adattári kártyákból, hogy a törzsszámmal megjelölt lakóházak már nem állnak, azonban több esetben védelmük törlése évtizedek óta húzódik. Így például Gyulán, a Kossuth tér 7. sz. védett épület hílt helyén az 1960-as években épült társasház áll, szintén Gyulán, a Városház u. 20. szám alatti műemléket 1980-ban bontották le, Orosházán, a Zombai u. 24. sz. lakóépület 1981 előtt semmisült meg. Szintén júniusban a NYI elkészült a régészeti, műemléki és ingatlan nyilván tartásának webesjellelű vál-

tozatával (az adatbázis neve: RMI-nézegető, közismertebb nevén Ivo). A belső használatra szánt felületen felülvizsgált hatósági adatokat, véde si joganyagokat és választható rétegekkel (pl. földrészletek, lelőhelyek) gazdagított térképeket tettek elérhetővé, mely segítséget jelentett, amikor a helyszínen tapasztaltakat összevetettük az aktualizált megyei listával. A munka nagyjából párhuzamosan, azonos irányelvek alapján folyt, és részben hasonló eredménnyel zárult, mint a korábbi számban bemutatott Hajdú-Bihar megyében, például a nyilván tartás aktualizálása szempontjából². A helyszín ismeretében általunk megfogalmazható visszacsatolásban, a NYI felé eddig alkalmazott, összesített excel problémalistaival szemben – a NYI igénye szerint, a könnyebb adatcsere és feldolgozás érdekében – magában a revíziós felvételi lapban is áttértünk az excel formátumra.

OBJEKTUM ÉS EGYÜTTES

A tudományos részlegben a koordinátor (a munkatársak és saját revíziója alapján) az excel formátumú revíziós adatlapot kitöltve elvégzi a törzsszámokhoz kapcsolható védett és nem védett, illetve bizonytalan státuszú objektumok szétválasztását és nevesítését, a törzsszámok objektumokra bontását.³

Az adatlap két részből áll: az „A” részén meghatározzuk (követve a korábbi revíziós gyakorlatot) az elnevezést, a pontos elhelyezkedést, a mai funkciót, műszaki állapotot, a tulajdoni lap alapján a tulajdonítípust, ellenőrizve a szükséges védettség bejegyzését, és jelezve annak hiányát. Új elemként megjelent a műemléki érték rövid leírását tartalmazó rovat, valamint a hatályos státuszt, és a védelem fajtáját rögzítő rubrika. A „B” részen rögzítjük a művészettörténeti ada-

tokat: jelleget, külső és belső leírást, feliratokat, berendezést, építéstörténetet, és csatolunk egy jellemző fényképet.

Az objektumokra bontás során Békés megyében (a műemléki környezetek és műemléki jelentőségű területek nélkül) 268 törzsszámhoz 449 létesítmény kapcsolódott, azaz a revízió során összegyűlt ismereteink szerint hozzávetőlegesen ennyi műemléki értékkel bíró, különálló építményt (illetve kertet, kutat, szobrot stb.) fed le a törzsszám történeti-építészettörténeti-funkcionális összetartozás szerint.⁴ Ezt a szemléletet már a Hajdú-Bihar megyei revízióról szóló beszámoló ismertette a lap korábbi számában, de itt is fontosnak tartjuk kiemelni, hogy ezzel a módszerrel az egyes műemlékeket, mint komplex történeti forrásokat kezeljük, és rekonstruáljuk az összetartozó egységeket.

Technikailag ez azt jelenti, hogy jellemzően külön excel fájlba (munka-

fűzetbe) kerültek a törzsszámok, oly módon, hogy minden kapcsolódó, a revízió során feltárt objektumra önálló munkalapot (rész adatlap) töltöttünk ki. Az együtteseket akkor is egy fájlba rendeztük, ha az egyes elemek külön törzsszámon védettek, de történetileg és/vagy funkcionálisan összetartozóak. Két vagy több objektum rögzítése során, a korábbi revíziós gyakorlatnak megfelelően, gyűjtő adatlap is készült, amely megkönnyíti az eligazodást, és egyértelművé teszi a rész adatlapok közt fennálló kapcsolatot.

A gyulai Harruckern-Wenckheim-Almássy-kastélyra kitöltött adatlap jó példa arra, hogyan kötöttük egymáshoz a történetileg és topográfiailag összetartozó, védett és nem védett értékeket. A régi jegyzékben külön törzsszámon és címmel szerepel a kastély (tsz.: 727), a kapus-

Körösladány, temetőcsőzsi lak, báltérben a temetőkápolna (M 9463)

ház és a híd (tsz.: 730), valamint a lovarda (tsz.: 728), ugyanakkor mindezek a gyulai Harruckern-Wenckheim-Almássy-uradalom részei voltak, amely a város szívében egy hatalmas kastélykertben helyezkedett el. Ezért egy gyűjtőt nyitottunk a „Harruckern-Wenckheim-Almássy-kastély épületegyüttese és kertje” elnevezéssel, külön rész adatlapokban vettük fel a kastély épületét, a hidat, a kapusházat, a lovardát és a hajdani kastélykertet (mai telkekre és helyrajzi számokra vetítve az egykori kiterjedést), szándékunk szerint ezzel kihangsúlyozva összetartozásukat, amely az egyedi védelekből nem feltétlenül derül ki. A nevesített értékhez kapcsolódó építmények leggyakrabban a népi lakóházakhoz, illetve a megye műemlékeinek 12 százalékát kitevő

kastélyokhoz és kúriákhoz tartoznak; a kapcsolódó kertek, különféle gazdasági melléképületek, gémeskutak stb. az épület jellegét kihangsúlyozzák, értékét növelik. Minden esetben a fent leírt módszerrel jártunk el. Így például a kondorosi Batthyány-Geist-kastély (tsz.: 9462) esetében már az 1990-es jegyzék leírásában olvashatunk a hajdani egységet al-

kotó építményekről: a főépülethez tisztartói kúria, sírkápolna, cselédház és kert (eredeti kapupillérekkel) tartozik, de a revízió hozadéka, hogy kiderült, védett telken áll az egykori konyhaépület, és kissé délebbre megvan a magtár is. A Szabadkígyós külterületén (Ókígyós) lévő Nagymajor építményei közül a védési joganyag a Szent Anna-kápolnát és a Wenckheim-kriptát (tsz.: 11018) nevesítette. A revízió során azonban feltártuk, inventarizáltuk és együttesként értelmeztük a majorság épületeit, a Wenckheim-ókas-télyt, a tisztartói kúriát, az uradalmi pénztárosi lakot, a grófi titkárházat, a diadalívet, az inasok és cselédek féltucatnyi házát, és a gazdasági melléképületet. A továbbiakban két, a revíziós munka során feltárt konkrét esetre szeretnénk rávilágítani, mindkettő más-más szempontból sajátos.

BÉKÉSCSABAI PARÓKIÁK

Békéscsabán jelenleg a 699-es és a 700-as törzsszám a kistemplommal északnyugat felől szomszédos két evangélikus lelkészlakot jelöli meg, Szeberényi tér 1. és Szeberényi tér 3.

▲ *Csabasabadi, Beliczey-kastély* (M 9462)

▶ *Békéscsaba, Szeberényi tér 3.*
▶▶ *és Baross utca 14. (M 700)*

címmel. Az utóbbit azonban érde-
mes górcső alá venni. Az 1990-es
műemlékjegyzékben és a nyilván-
tartástól kapott első listában sze-
replő 4123 helyrajzi szám keltette
fel a figyelmet, mely az evangélikus
nagytemplom műemléki környezetét
kijelölő helyszínrajzon⁵ is látható,
azonban nem a mai Szeberényi tér
3., egykori Lenin utca 4. számú pa-
rókia telkét, hanem a Lenin utca
14. számú épületét jelölték ezzel
a helyrajzi számmal. A város szabá-
lyozási terve és a tulajdoni lap meg-
erősíti, hogy a helyrajzi szám ma is
létezik: a Baross utca 14. számú
ingatlané, mely helyi védelem alatt
áll, részben lakóépület, részben egy
varrógépszerviz működik benne.
Az 1960-ban megjelent, hivatalos, jog-
forrásként is használható műemlék-
jegyzékben⁶ a Lenin utca 2., 4. és
14. is szerepel, datálással és stílus-
megjelöléssel.⁷ Ugyanezek az épüle-
tek szerepelnek a kéziratos Genthon
bibliográfiában⁸ – mely az 1951-ben
készült Békéscsaba városképi és
műemléki vizsgálata⁹ c. tanulmány-
ra és az 1960-as műemlékjegyzékre
hivatkozik – rövidebb leírással. Ezek
és a helyszín ismerete alapján egy-
értelműen beazonosíthatóak az épü-
letek: a Lenin utca 2. sz. épület is-
mertetésében a Szeberényi tér 1.

épületről olvashatunk, a Lenin utca 4.
leírásánál ráismerhetünk a Szebe-
rényi tér 3.-ra, illetve egyenlőségjel
kerül a Lenin utca 14. és Baross
utca 14. közé. Az 1964-es, majd az
1976-os műemlékjegyzékben csupán
a Lenin utca 2. és 14. jelenik meg,
majd az 1990-es műemlékjegyzék-
ben Rózsa Ferenc tér 3. és 10.
A Lenin utca 4. az 1960-as évek
közepe óta vezetett törzskönyvben
és az adattári kartonok között sem
szerepel, sosem kapott törzsszámot.
Fontos forrást jelentenek a revíziós
munka során az 1960-as évek óta
vezetett adattári kartonok, melyeken
a 699 illetve 700 törzsszámok címei
eredetileg Lenin utca 2. és Lenin
utca 14. A nem éppen kézenfekvő
átnevezések és átszámozások után
a nyilvántartási kartonokra a követ-
kező hibás címeket vezették fel utó-
lagos rágépeléssel: Lenin utca 2. ->
Szeberényi tér 2.¹⁰; Lenin utca 14.
-> Szeberényi tér 3. (lakóház he-
lyett ev. lelkészlak megnevezéssel,
azonban a leírást és a datálást nem
váltottatták).
Így jött létre az a nyilvántartási
helyzet, hogy két, nem is egymás
mellett álló épületből szomszédos
műemlékek születtek, a Szeberényi
tér 3.-má átkeresztelt Lenin utca
4.-et az 1990-es évek óta ismét

védettnek tekintjük, a Baross utca
14. valós védeltsége pedig feledés-
be merült.

MEZŐHEGYESI MÉNÉSBIROK

A II. József által 1785-ben alapított
mezőhegyesi ménésbirtok országos
szinten is egyedülálló együttes,
mely központi szándékkal, egységes
terv alapján épült ki, átgondolva a
neki rendelt funkció minden aspek-
tusát (a lovak nevelése, tartása, élel-
mezése, egészségügye, a hadsereg
és az egyéb személyzet elhelyezése
és kiszolgálása stb). A településen
és a környező külterületi majorsá-
gokban ezekhez a szerteágazó funk-
ciókhoz rendelve sok épülettípus
megtalálható, amely között 53 egye-
dileg védett műemlék. Az eredeti
védési szándék törekedett a jelleg-
zetes épülettípusokat regisztrálni,
ám a jelzett mennyiség a főleg kül-
területen fekvő XVIII-XIX. századi,
műemléki szempontból is értékes
épületállománynak csak egy részét
fedi le. Ez a kivételes örökség gya-
korlatilag végveszélybe került az
egységes tulajdonlás és kezelés,
valamint sok esetben az eredeti
funkció megszűntével, a terület

országosan és megyei szinten is perifériális helyzete (rossz közlekedési viszonyok) és az elszegényedés miatt. „A településközpont (a kaszárnyák, a diadalívek, a lovarda és a központi istálló) még úgy, ahogy tartja magát, de kissé távolabb a helyzet siralmas. A szinte csak itt fellelhető zabszilótornyok, tulajdonilag is leválasztva a körülöttük lévő földekről, funkció nélkül tengődnek, sorsuk gyakorlatilag a folyamatos lepusztulás, végül a megsemmisülés. Ugyanez mondható el a csikóslakásokról is. Az ötletszerűen, természetesen dokumentálás nélkül ide-oda áthelyeztetett haranglábak egyedi védelmének szükségszerűsége amúgy is megkérdőjelezhető, maximum helyi védelemre lennének érdemesek, de leválasztva az egykor szervesen hozzájuk tartozó majorságokról, fennmaradásuk szintűgy csak idő kérdése.”¹¹

Szükségesnek látjuk a revízió keretein túlmutató, a hajdani ménesbirtok egészét átfogó szisztematikus és objektumonkénti inventarizációs, dokumentáló munka elvégzését, amely kiindulópontja lehet egy – szintén az egész területre kiterjedő – műemléki jelentőségű terület létrehozásának.

A Békés megyei revízió során a települések alaposabb megismerése közben a fentiekén kívül számos egyedi és területi védési, valamint törlési javaslat fogalmazódott meg, mely a feltárt anomáliákat rendezhetné, illetve a műemlékvédelmi szemléletmód változásából adódóan felmerülő hiányosságokat (ld. kastélyok melléképületei, kertjei) pótolhatná, valamint további, a műemlékekkel vetekedő színvonalú épületeket műemléki rangra emelhetne.

Békés megye műemléki revízióját végezte: Borossay Katalin, Dóczi Erika, Fehér Marianna, Gebauer Imola, Gömörly Judit, Győr Attila, Keresztessy Csaba, Kovács Klára. ■

Fotók: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ

1 Az összefoglaló jellegű irodalmak a teljesség igénye nélkül: Sisa Béla: Békés megye műemlékei I-II., Békéscsaba, 1981; Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon, 10. kötet, Békés megye, Budapest, 2009; az 1990-ben megjelent műemlékjegyzék; településmonográfiák; helyi lapok vonatkozó cikkei stb. A szakirodalom által kevésbé feltárt épületek kutatásához kiindulópontot jelenthet az elkészített revíziós anyag.

2 Kovács Gábor-Kovács Klára: Műemléki revízió és a műemlékjegyzék előkészítése Hajdú-Bihar megyében, in: Örökség 2010/11, 18-20.

3 Ez igaz Békés megyén kívül Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékre. Idén (Győr-Moson-Sopron, Pest és Vas megyékben) a revizorok maguk végzik el az excel adatlapban az építményekre bontást.

4 Békés megyében 330 objektum kapott a NYI-tól a belső revízió során KÖH azonosítót. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Nyilvántartási Iroda mind a 330 azonosított építményt automatikusan védettnek tekinti, csupán azt, hogy tudomása van róla, jellemzően az 1990-es műemlékjegyzék részletesebb leírásait használva szakirodalomnak.

5 KÖH Tervtár: 13510 leltári számú dokumentáció, 14364/1976 sz. iratszámom iktatva. A mai Szeberényi tér 3. számú épület helyrajzi száma ugyanezen a térképen 4641.

6 Jövőhágyó záradékkal látta el az építészeti miniszter 22509/58 szám alatt, és a művelődésügyi miniszter 120344/58 szám alatt.

7 Lenin u. 2.: Lakóház, későromantikus, 1860 k.; Lenin u. 4.: Lakóház, koraeklektikus, 1870 körül, Lenin u. 14.: Lakóház, eklektikus, 1880 k.

8 Genthon István: Magyarország művészeti emlékei, Bibliográfia, 10. kötet (Békéscsaba-Berettyószéplak), [1963], [kézirat] KÖH Könyvtár

9 KÖH Tervtár: 41108 leltári számú dokumentáció

10 A Szeberényi tér 2. az MKDK revíziója és a NYI ellenőrzése szerint is a 703-as törzsszámú evangélikus gimnázium címe.

11 Részlet Keresztessy Csaba, Mezőhegyes revizora, 2010. szeptemberben írt jelentéséből

A KÖZÉPKORI EGYETEM VISZONTAGSÁGAI

IMMÁR KÉT ÉS FÉL ÉVE ANNAK, HOGY PÉCSETT, A KÖZÉPKORI EGYETEM ALAPÍTVÁNY SAJTÓTÁJÉKOZTATÓJÁN ELHANGZOTT, VÁRHATÓAN 2010-RE LÁTHATÓ LESZ A KÖZÉPKORI EGYETEM MARADVÁNYA, A KIÁLLÍTÓTÉRRE ALAKÍTOTT ÉPÜLETBEN A TÖRTÉNETE ÉS A MEGLELT GÓTIKUS SZOBORLELET-GYŰJTEMÉNY. TELT-MŰLT AZ IDŐ, S AZ EGYKORVOLT EGYETEM, AZ ARANYOS MÁRIA-KÁPOLNA S A GÓTIKUS SZOBORLELET MÉG MINDIG HIÁBA VÁRJA, HOGY MEGMUTATHASSA MAGÁT.

RÓNA KATALIN

Dr. Sándor Mária és dr. Gerő Győző ásatásai során kerültek elő Pécssett a székesegyház mögött, a várfalhoz tapadó épületmaradványok, rendkívüli értékű szobrok, amelyek igazolták a feltételezéseket, a XIV. században itt volt a magyar egyetemi oktatás bölcsője.

A TÖRTÉNET

A középkori pécsi egyetem kutatásának, helyreállításának problémáiról az elmúlt évtizedekben a német ICOMOS füzetek huszonkettedik kötete, valamint több más tanulmány leírja, Közép-Európában a XIV. század közepén létesültek az első egyetemek: 1348-ban Prágában, 1364-ben Krakkóban, 1365-ben Bécsben. A pécsi egyetem alapításá-

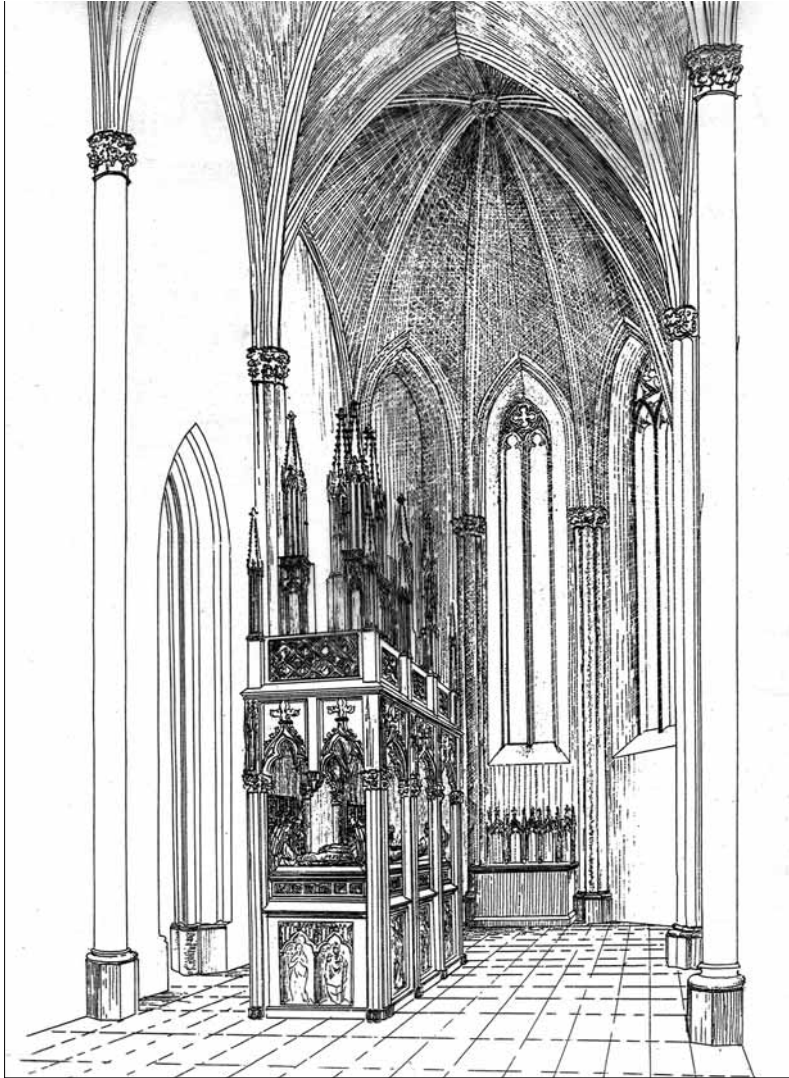
nak éve 1367 volt. Az alapítólevelet az avignoni V. Orbán pápa 1367. szeptember elsején írta alá Viterbóban. Különlegességnek számított, hogy az egyetemet nem a királyi székhelyen hívták életre. Az ok: a pécsi püspök, Vilmos (1361-74) vállalta az intézmény fenntartását, s ily módon elnyerte Nagy Lajos király támogatását és a pápai jóváhagyást.

A pécsi egyetemen római és kánonjogot, valamint filozófiát oktattak, de a teológiai fakultást V. Orbán pápa nem engedélyezte. A pécsi egyetem épületének helye már az 1900-as években foglalkoztatta a kutatókat. Evlia Cselebi török történetíró leírása alapján az egyetem helyét a székesegyház körüli épületekben feltételezték, de pontos helyét csak ása-

tással lehetett meghatározni. Alapvető segítséget jelentett – mondja a kezdetekről Sándor Mária – Haüy francia hadmérnök 1687-ben készült helyszínrajza a városról: a dómtól északkeletre indokolatlanul megtörik a belső várfal, és ott egy jelentős fehér folt keletkezik. Szerencsés pillanat volt, amikor régészként Pécssett dr. Entz Géza professzortól a feladatot kaptam, hogy a püspöki gyümölcsöskertben, hiszen a hat méter magas terasz akkortájt már jó ideje a püspökség gyümölcsöse volt, kezdjük meg az ásatásokat. 1985-öt írtunk. A mintegy 6 méternyi feltöltés alól nagyméretű helyiség részlete került elő, majd kibontakozott a 19 méter hosszú és 6 mé-

Aula Magna

ter széles nagyterem, az *aula magna*, amelytől keletre és nyugatra egy-egy terem található, az északi oldalon pedig az épület teljes hosszában az

„A sírlelet kiemelkedő darabja a csaknem életnagyságú, festett püspökszent torzó, a festett Mária-szobor-maradvány, egy térdeplő angyal gazdagon festett részlete.”

aula magnából nyíló folyosó húzódik. Az épület az ásatás tanúsága szerint emeletes volt. Az ásatás során sikerült az egész épület alaprajzát meghatározni, eszerint a középkori egyetem 35 méter hosszú és 10 méter széles épület volt, amely 1664

telén, Zrínyi Miklós téli hadjárata idején pusztult el.

Az 1994-re már feltárt épület rendeltetését igazolja a Vilmos püspökre utaló címerkő, amely az egykori aula magnában a déli bejárati kapu előtt került elő.

A feltárás során román kori épültre utaló falmaradványok jöttek elő, amelyek a XII. századi nagyméretű, román kori oszlopfővel együtt arra engednek következtetni, hogy e helyen állott a XII-XIII. századi püspöki palota.

Az egyetem épületétől nyugatra tárta fel az ásatás az írott forrásokból ismert Aranyos Mária-kápolnát, amelyet 1355-ben alapított Miklós püspök (1346-60). Az ásatás során megállapítható volt, hogy a kápolnát temetkezőhelyül is használták.

A feltárt síremlék helye és faragványainak a XIV. század második felére keltezhető stílusa egyértelművé tette, hogy a reprezentatív baldachi-

◀ *Az Aranyos Mária-kápolna elméleti rekonstrukciója Vilmos püspök síremlékével*

nos síremlék az egyetemalapító Vilmos püspöké volt.

A gótikus faragványokon az avignoni és a bécsi szobrászat XIV. századi hatásai mutathatók ki. A püspökvári kutatások során a kápolna egy falazott sírjának betöltésében megtalált szobortöredékek keletkezése az 1361-74-es esztendőkre tehető. A sírgödörben egy, a XVI. század elejéről származó, vörös márványból faragott, reneszánsz sírkő darabja, valamint egy török kerámia is előkerült. A szobortöredékek a budai Zsigmond-kori leletanyag színvonalához mérhetőek.

A TERVEK

A feltárás különleges jelentősége arra a megfontolásra készítette a régészeket, az építészeket, hogy az emlékeket a történeti hitelességet messzemenőig őrizve egy olyan védőépületben kell bemutatni, amely egyben otthona az ásatás során előkerült gazdag leletanyagnak, egyben a középkori egyetem történetét bemutató kiállításnak. Megvalósítva

Sándor Mária

◀ A középkori egyetem címere

lopfő, egy domborműről származó szakállas férfifej és egy kapu maradványa. A második teremben lesz látható a pécsi egyetem története. A legjelentősebb emlék az egyetem címerköve, s az egyetemalapító Vilmos püspök pecsétjének másolata. S több más között idekerül az Aranyos Mária-kápolna rekonstrukciós makettje. Az *aula magna* ad teret az Aranyos Mária-kápolnából előkerült szoborleleteknek. A sírlelet kiemelkedő darabja a csaknem életnagyságú, festett püspökszent torzó, a festett Mária-szobor-maradvány, egy térdelő angyal gazdagon festett részlete. Az *aula magnához* keletről csatlakozó kisebb helyiségbe az *in situ* megmaradt, kőkeretes gótikus ajtónyíláson át jutva válnának láthatóvá a XV-XVI. századi mindennapi használati tárgyak, asztali edények, velencei üvegserlegek, amelyek a *scola maior ecclesiae* – székesegyházi iskola működésére utal-

az emlékanyag *in situ* bemutatását. Schönerné Pusztai Ilona és Schöner László építész elkészült tervei szerint a középkori egyetem védőépületében a kiállítás megrendezésének tere az egykori egyetem négy, föld-

szinti, valamint az ahhoz nyugatról csatlakozó románkori püspöki palota egyetlen megmaradt helyisége. Az első terembe kerül a XII-XIII. századi palota emlékanyaga, köztük egy nagyméretű akantuszzevelés osz-

▼ *Aula Magna* fentről

nak. A nagyteremből északra nyíló átjáró az épület teljes hosszában húzódó folyosóba, melynek északi fala egyben az épület zárófala, vezet. Itt lenne látható a püspökvár erődrendszerének története, a vár török kori élete, valamint a kutatás története és a helyreállítás dokumentációja.

VALÓSÁG

A pécsi középkori egyetem feltárása megtörtént. S megszületett az a zárt tereket létrehozó védőépület is (Schőnerné Pusztai Ilona és Schőner László építész, dr. Metzinger Ferenc statikus munkája), amely dr. Fejérdy Tamás előadását idézve: „meggyőző új minőséget létrehozva minden igényt kielégít anélkül, hogy uralkodóvá válnék a – mégiscsak töredékes, roncsolt – rommaradványok felett”.

És itt minden igyekezett, elszánt tenni akarás, Középkori Egyetem Alapítvány erőfeszítései ellenére meg is állt a történet. A kilencvenes évek végén megkezdődött munka támogatás híján 2000-ben leállt, azóta csak a legszükségesebb állagmegóvásra kerülhetett sor. A vízelvezetés, az elektromos hálózat megoldatlan. A restaurált szoborleletek a pécsi múzeum raktárában várnak sorsukra, valószínűsíthetően, ha kiállításra kerül sor, újbóli restaurátori munkára van szükség. Az annak idején 14 millió forintért megvásárolt installációs berendezés kicsomagolatlanul áll a védőépületben. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal anyagi támogatásával a már korábban lejárt engedélyezési terv helyett új készült, a kivitelezési terv készen áll. Viszont híján van kész kivitelezési tervnek az Aranyos Mária-kápolna, a Keresztelő Szent János-ká-

polna és a kert területe. S mindemellett az együttes leendő funkciójáról, s nem utolsósorban fenntartójáról. Hiszen hiábavaló minden szép elképzelés a korszerű múzeumi funkcióról, a reprezentációs célokról, a megrendezendő kamarakonzertekről, arról, hogy a magát a középkori intézmény utódjának tekintő Pécsi Tudományegyetem, amely címerül választotta a XIV. századi címerkövet, itt tartja majd díszdoktor-avatásait, ha nincs olyan gazdája, aki képes valóban megvalósítani és fenntartani mindezt. Hogy a pécsi középkori egyetem valóban a több mint hatszáz éves egyetemi oktatás hagyományának megelevenedett, élő színhelye legyen. ■

Két apostol domborműve a síremlék tombájának oldaláról

Fotók: Hack Róbert

SZEMTŐL SZEMBEN A HARANGOKKAL

HAZATÉRVE PASSAUBÓL, A PERNER HARANGÖNTŐ MŰHELYBŐL, KÉT RÉGI ÉS HÁROM ÚJ HARANG SORAKOZOTT A NAGYBOLDOGASSZONY-TEPLOM ELŐTT, S BENT MÉG EGY, NÉHÁNY HÉTIG HANGTALANUL MUTATVA MAGÁT A CSODÁLÓKNAK. VÁRTÁK A PILLANATOT, AMIKOR ELFOGLALHATJÁK HELYÜKET A TORONYBAN, HOGY HÚSVÉTRA IMMÁR ÖSSZEHANGOLVA MEGSZÓLALHASSANAK.

TUROK MARGIT

Koronázó templomunk harangjainak történetére vonatkozóan csak szóbeli hagyomány alapján következtethetünk, ezek szerint 1723-ban tűzvész áldozata lett a templom korábbi tel-

„Funkcióját a Szent Anna-harang vette át, de a lélekharangot nem szerelték le, így ma mementóként őrzi a pusztítás emlékét a Huszártoronyban.”

jes harangállománya. Megolvadt bronzukból készültek azok a barokk kori harangok, amelyekről a Historia Domus őriz néhány, szűkszavú bejegyzést a XIX. század végéről. Bogisich Mihály prépostnak, a templom esperesplébánosának bejegyzései alapján 1891-ben a templomnak öt barokk haranga volt, kettőt 1723-ban öntöttek. A védett Szentháromság-harang ma is szolgál, öntője a felirat szerint Zechenter Antal, aki 1723 és 1763 között működött Budán. A harang alsó átmérője 105 cm, súlya 800 kg, hangneme *f*¹. A palást felső részén, a felfüggesztő tárcsa alatt palmettás díszítmény

koronázza, alatta két-két borda között latin nyelvű felirat olvasható: GOSS MICH ANTON ZECHENTER IN OFEN 1723. Az alsó bordák alatt gazdag, maszkokkal tagolt, indás-leveles széles sáv fut körbe. A palást alsó részén, az ütőgyűrű felett háromszor két-két borda fut, a középső kettő között latin szöveg:

DEO VNI IN ESSENTIA TRINO IN PERSONIS PATRI FILIO ET SPIRITUI; az ütőgyűrűn: POST VRBEM INCINERATAM IPSO DIE PASSHATIS 28 MARTY HANC CAMPANAM R.P. STEPHANUS DINARICH PROVINCE AVSTRIE SOCIETATIS JESU PROVINCIALIS FP ANNO MDCCXXIII. A palást egyik oldalán térdeplő és

II. János Pál pápa emlékét őrző harang

imádkozó, másik oldalán fél alakos férfiszentek domborműves alakjai láthatók. Zechenter önthette a Szent Anna haragot is, ugyanis a hagyomány szerint egy évvel később, tehát 1724-ben készült, 1730-ig viszont nem működött Budán másik műhely. A Szent Anna harang 1700 kg súlyú, és F^1 hangnemű volt. A lélekharangról ugyan nem tesz említést a plébános. Vagy azért, mert csak az általa megrendelt harangokra koncentrált, vagy azért, mert ez a harang nem a Mátyás toronyban

volt elhelyezve, hanem a Huszártoronyban, ezért nem érintette a felújítás. A szóhagyomány szerint a második világháborúban a templomot ért bombatalálat során oly mértékű sérülést szenvedett, hogy nem lehetett helyreállítani. Funkcióját a Szent Anna-harang vette át, de a lélekharangot nem szerelték le, így ma mementóként őrzi a pusztítás emlékét a Huszártoronyban. A további barokk harangokat később önthették. A feljegyzésekben szereplő SJ monogramú mestert ugyanis az 1730-1760 között Budán dolgozó Steinstock Józseffel azonosíthatjuk.

A Xavéri Szent Ferenc és Szent Rókus védelmét közvetítő harang súlya 567 kg, és A vagy Asz hangnemben szólt. A 282 kg súlyú Szent Alajos nevét őrző C hangnemben kongott, a vele azonos súlyú Szent Szaniszló hangnemére vonatkozóan nincs adatunk. 1891-ig tehát ezek a harangok szolgálták a gyülekezést. Ekkor, december 17-én két újabb harangot szentelt fel Báró Hornig Károly veszprémi püspök. A Szent István vértanú tiszteletére egy 2700 kg-os $Desz^1$, és Borromei Szent Károly bíbornok emlékére a 3200 kg-os harangot.

Napjainkig ez utóbbi volt a Mátyás-torony legnagyobb harangja. 180 cm-es alsó átmérővel, B^0 hangnemben készült. 1891-ben öntötte Walser Ferenc (működött Budán 1860 és 1893 között), szóhagyomány szerint belga és spanyol ágyúk bronzának felhasználásával. Gazdag díszítmányaik terveit Schulek Frigyes és egy Jeumann (Neumann?) nevű építési rajzoló készítette. Legfelül, a függesztőtárcsa alatti felületen indás-leveles-virágos mustra fut körbe. Az ütőgyűrű felett két-két borda között stilizált levelekből font díszítés van. A palástot Borromei Szent Károly négykaréjos keretbe foglalt fél alakja, a felirat közepén Patrona Hungariae mandorlás ábrázolása, továbbá az ország és Báró Hornig Károly püspök családi címere ékíti. Feliratát Bogisich plébános és dr. Czobor Béla szerkesztette, gót betűkből. A palást közepén, stilizált liliumokból széles sáv fut körbe, ezek alatt és felett, három-három borda között olvasható a szöveg: *Isten dicsőítésére, hazánk Nagyaszonnya templomába, I. Mátyás király tornyából szólítom a híveket. Védszentem Borromei Szent Károly Bíbornok. Fölajánlott és fölszentelt Hornig Károly báró, veszprémi püspök. Walser Ferenc öntött Budapest, 1891.* Felszentelés utáni első megszólalására augusztus 19-én este

7 órakerült sor, és „A várból és a vízvárosból igen nagy néptömeg jelent meg, a hatalmas mély B hang hallgatására.” – jegyezte fel Horning plébános. A Szent István vértanú harang öntőjére és későbbi sorsára vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésünkre, talán ez is Walser munkája lehetett. December 26-i első megszólalásától dr. Klempa István budai orvos nagylelkűségét hirdette, aki Kántz Lázár címzetes esztergomi püspök és kanonok iránti hálából adományozta a harangot a Mátyás-toronyban.

A két új harangot, kiegészítve a Szent Anna-haranggal, december elején kihelyezték a feldíszített Halászbástyára. Horning plébános örömmel jegyzi meg, hogy „így a Mátyás torony számára egy teljes hármasságú összhangzó harang áll készen. B, Des, f.”

1895-ben újabb harangokat rendelt az egyház a Walser Rt.-nél (1893-

tól ezen a néven működött Walser Ferenc műhelye), feláldozva három barokk harangjának bronzanyagát. Az 520 kg súlyú, Asz¹ hangnemben konganó Szent László tiszteletére szentelt harang a Xavéri Szent Ferenc és Szent Rókus nevét hirdető harang bronzából „változott” át szent királyunk harangjává. Palástján a következő felirat volt olvasható: *Szent László az apostoli koronának magyar nemzetnek és országnak második szentséges királya! Könyörögj érettünk. A Szent Alajos és a Szent Szaniszló harangok anyagából, továbbá a Szent László öntése után fennmaradó bronzból egy további harang készült, amely az ifjúság harangjaként megőrizte a korábbi harangok titulusát, Szent Alajos és Szent Szaniszló nevét. Súlya 233 kg, hangneme Des volt. Körfeliratában a két szent nevét örökítették meg: *Szent Alajos, Szent Szaniszló*. Augusztus 12-én került sor az új harangok felszentelésére*

Vaszary Kolos püspök által, és szeptember elsején szólaltak meg először.

A Mátyás-torony XIX. század végén szolgálatba álló harangjai közül napjainkra kettő maradt meg, a többi sorsáról nincsenek írásos információink, a szóhagyomány szerint a két világháború során a rekvirálásoknak estek áldozatul. Ekkor ugyanis a magyar harangok közel felét elvitték, és bronzanyagukat ágyúöntéshez használták fel. 2010-ben végre sor kerülhetett a hiányzó harangok pótlására. Varjú Imre plébános három harang öntését rendelte meg a többgenerációs hagyománnyal rendelkező passzau Perner harangöntő műhelyben (tulajdonos Rudolf Perner). December elején a két régi harangot is Passaubába szállították, hogy a harangok hangzásának korrigálását elvégezhesék. Karácsony előtt hat harang érkezett meg Passauból, egyet ugyanis ráadásaként, ajándéknak öntött a Perger cég.

AZ ÚJ HARANGOK ADATAI

A Krisztus-harang 4500 kg-os, alsó átmérője: 200 cm, hangneme: *Asz⁹*. A palástot fent Krisztus töviskoronája koronázza, alatta a palást közepén, a trónon ülő Világbíró Krisztus jelenik meg. Előképe a magyar Szent Koronán látható, de itt a jobbjaiban a Szentséget mutatja fel, a két oldalán a két viláfgával. Átellenben, a túloldalalon a Madonna mandorlás alakja, utalással a főtemplom titulusára. Krisztustól jobbra, oldalt olvasható a felirat: *Sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem jövődők, sem erősségek, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtvény el nem szakíthat minket Isten szeretetétől, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van.* Bal oldalon a Golgota jelenete látható: Krisztus a kereszten, Máriával és Evangélista Szent Jánossal, a

kereszt egyik oldalán a világvirág, másikon a Nap és Hold, valamint a nyolc bolygó együttesének jelképe. Az ajánlás szövege az ütőgyűrű felett olvasható: *Az üdvösség 2011. és XVI. Benedek pápa kormányzásának 6. évében a Budavári Főtemplom közössége Varjú Imre plébános vezetésével az Isteni Megváltó, az Úr Krisztus tiszteletének szentelt engem, hogy megfeleljek mindenkinek, aki reményének okáról kérdezi.* A szöveg felett kerek, aranyozott, domborműves pecsét körfeliratán: Rudolf Perger 2010, közepében P monogram.

A XII. Piusz-harang, amelynek súlya 2100 kg, alsó átmérője 155 cm, *Desz²* hangnemben szól. A palást közepén Piusz pápa egész alakos, áldást osztó alakját látjuk, vele átellenben két angyal emeli égbe Máriát. A palást oldalán, a pápa alakjától jobbra olvasható szöveg így hangzik: *Isten! Isten! Isten! Bár zengene minden szívben e kimondhatatlan név, minden jog, igazságosság*

és szabadság forrása! 1956 XI. 10. Az ajánlás szövege lent, az ütőgyűrű felett olvasható: *Az Angyali Pásztor, XII. Piusz pápa tiszteletére és közbenjárása kiesdeklésére öntetett engem a Budavári Főtemplom közössége Varjú Imre plébános vezetése alatt a megváltás 2010., XVI. Benedek pápa kormányzásának 6. évében.* A szöveg felett kerek, aranyozott, domborműves pecsét körfeliratán: Rudolf Perger 2010, közepében P betű.

II. János Pál pápa emlékét őrzi a harmadik harang, amely 1500 kg-ot nyom és *Esz¹* hangnemben kongat. A palást közepén felajánlási jeleneget látunk: a pápai trónusán ülő II. János Pál pápának ajánlja fel a Szent Koronát egy papi öltözetű férfi, feltehetően a Főtemplom plébánosa. Pandanja a túloldalalon az Ég Királynője, sugárkoszorús mandorlában, feje körül a csillagkoszorús dicsfényvel, feje felett a Szent Korona lebeg. A palást két oldalán elhelyezett szöveg a pápa ifjúság-

nak mondott intelmeit és hitvallását idézi: *Ne féljete az igazságtól! Ne féljete a jövőtől! Ne féljete, ha a szeretet áldozatot követel! Ne féljete odaszentelni az életeteket! Ne féljete az árral szembe menni! Ne féljete a szenvedéstől és a haláltól! Ne féljete befogadni Krisztust!*

TOTUS TUUS

Egészen a tiéd vagyok és mindenem a tiéd. Befogadlak mindenembe, add nekem szívedet, Mária! Az ajánlás szövege az ütőgyűrű felett: *II. János Pál pápa hősi tanúságtételének emlékezetére öntetett engem Varjú Imre plébános és a budavári hívek közössége az Úr 2010., XVI. Benedek pápaságának 6. évében.* A szöveg felett kerek, aranyozott, domborműves pecsét körfeliratán: Rudolf Perger 2010, közepében P betű.

Az életét teljességgel Jézusnak szentelő Árpád-házi királyleány, Margit emlékét idézi az ajándékként érkezett kisharang 80 kg-os, 45 cm-es átmérővel és Asz² hangnemű kongatásával. Domborműves díszítése Margit egész alakos dicsfényes megjelenítése, amelyhez előképnek az esztergomi primási gyűjteményben őrzött 15. századi fametszet szolgált. Ezen az ábrázoláson Boldog Margit a bal kezében Bibliát, jobb kezében a szűzi tisztaság liliomát tartja, jobb lábánál koronás címerpajzson a hármashalom látható az apostoli kereszttel.

A dombormű alatt olvasható szöveg a magyar egyházi himnuszából idézi a Margitra vonatkozó részt: *Margit imái vezekelve szállnak.* A harang oldalán megjelenő felszólítás így hangzik: *Örülj, vigadj magyar haza, hogy Krisztus hozzád ily kegyes, van már, ki érted szólana, és üdvös pártfogást szerez.*

A harangok egységes ikonográfiai programjának középpontjában az üdvösséghez vezető út krisztusi pél-

dája áll. Ehhez igazodik, ezt támogatja minden ábrázolás, jelképi megjelenítés, díszítmény (Mária alakjának visszatérő szerepeltetése, a választott szentek, szőlőfürtök, növényi díszítések), de a templom mindkét titulusára, történelmünk meghatározó sorsfordulóira és az egész katolikus közösség sorsára vonatkozó utalások is kiolvashatók ezekből. A harangok hangolásánál az eredeti

harmonikus összhang visszaállítása volt a cél, hogy ismét a pentaton (Asz-B-Desz-esz-f) hangsor szólaljon meg. A pentaton hangsor népdalaink ősi rétegét képviseli, amelyet Gellért püspök a „magyarok szimfóniájának” nevezett, a hangok jelképi értelme pedig hangzós üzenetként közvetíti a Megváltás ígétetét. ■

Fotók: Hack Róbert

TIZENEGY ÜLÉS – HETVENÖT TÉTELBEN

A MOST MÁR ÖTÖDIK ESZTENDEJE, 2006 TAVASZA ÓTA, KÉTÉVES CIKLUSOKRA FELKÉRT, HÉT KÜLSŐ SZAKEMBERREL MŰKÖDŐ KULTURÁLIS JAVAK BIZOTTSÁGÁRÓL (KJB) A TAVALYI ÉV ALAPJÁN IS ELMONDHATÓ, HOGY A KÖH MŰTÁRGYFELÜGYELETI MUNKÁJÁNAK EGYIK LEGFONTOSABB ELEMÉT ALKOTTA. A TESTÜLET 2010-BEN IS, MINT ALAPÍTÁSA ÓTA FOLYAMATOSAN MAGAS SZÍNVONALON, KOMOLY SZAKMAI ÉS TUDOMÁNYOS MUNKÁT VÉGZETT.

DR. BUZINKAY PÉTER

2010 májusától kétéves megbízatásuk lejártával a delegáló intézmények jelölése és a KÖH elnökének megbízása alapján a korábbi személyek tagsága került megújításra.

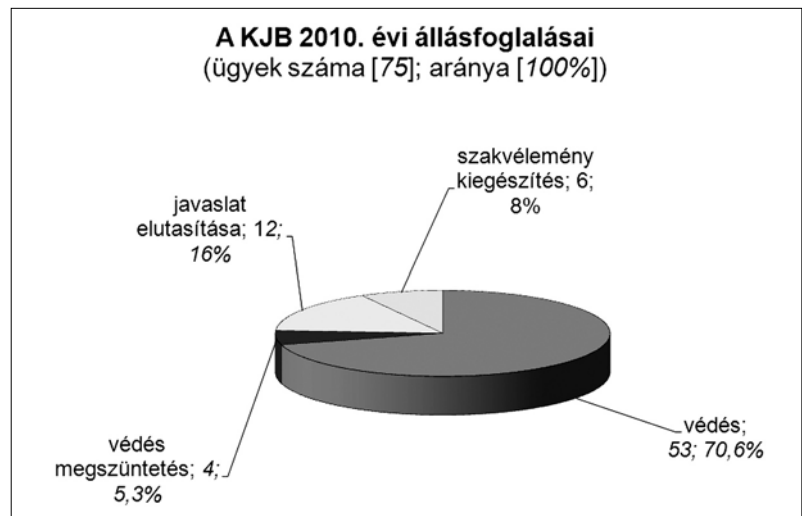
A KJB elnöki teendőit a 2010. évben is a bizottsági tagok által újraválasztott Király Erzsébet, a Magyar Nemzeti Galéria képviselője látta el. A KJB titkárságát továbbra is a Hivatal Műtárgyfelügyeleti Irodája adta: az ülések megszervezésével, az egyes ügyek tárgyalásra történő előkészítésével, az ülésen elhangzottak rögzítésével, majd a hivatali, hatósági döntésekbe való beépítésével.

A korábbi években már kialakított és bejáratott rend szerint folytatódott a munka 2010-ben is: a KJB havi rendszerességgel – nyári szünetet közbeiktatva – 11 ülést tartott, ahol összesen 75 napirendi pontot (ügyet) tárgyalta meg. Ezek az ügyek jellemzően védetté nyilvánításhoz, illetve kisebb részt védettség megszüntetéséhez kapcsolódtak. (A KJB működésével kapcsolatos témákat a 75 napirendet összesítő kimutatás nem tartalmazza: új évi beszámoló az előző évről, valamint a megújított tagság és az elnökválasztással kapcsolatos ügyek.) A KJB létrehozatala óta minden egyes, a KÖH elé került új műtárgyvédési ügyről állásfoglalást alakított ki,

tehát 2010-ben sem hozott a Hivatal döntést a KJB véleménye nélkül. A 75 megtárgyalt ügyből 53 esetben (70,6 százalék) foglalt állást a KJB a védelem mellett, 10 esetben (13,3 százalék) ellene, 4 esetben (5,3 szá-

zék) annak mellőzésével minden terület képviselője egyetértett.

Tanulságos a megelőző évek adataival való összevetés: 2007-ben, a KJB működésének első teljes évében az állásfoglalások 98 százaléka volt

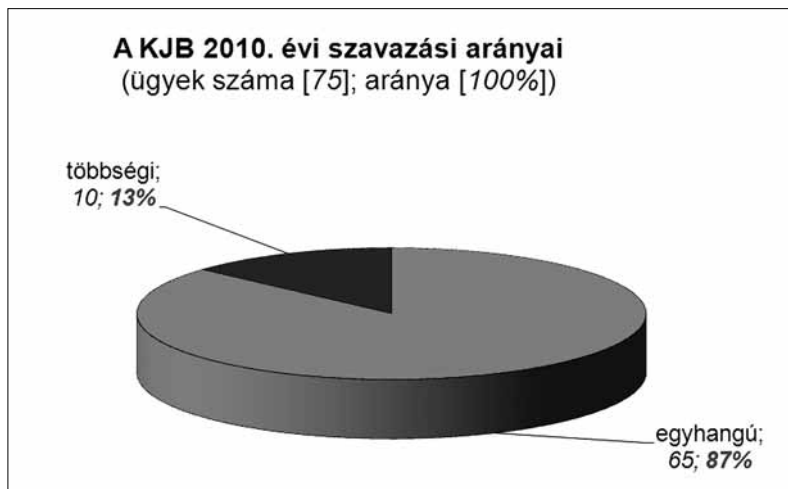
alék) a védettség megszüntetés mellett, 2 esetben (2,6 százalék) pedig ellene, míg 6 esetben (8 százalék) a szakvélemény kiegészítését javasolta. A szavazások többnyire egyhangúak voltak, 10 esetben került sor többségi döntéssel elfogadott állásfoglalásra, azaz az esetek 87 százalékában a védelemmel vagy

még egyhangú, míg ugyanez 2008-ban már csak 86 százalék, 2009-ben pedig 83 százalék volt. A számokból tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a testület kialakult működési rendje szerint túlnyomó részt (80-85 százalékban) az állásfoglalások, a vélemények egyhangúak, az egyes ügyek tárgyalása, a vi-

tája során a védettség (vagy annak megszüntetése) tárgyában a tagok között egyetértés alakul ki.

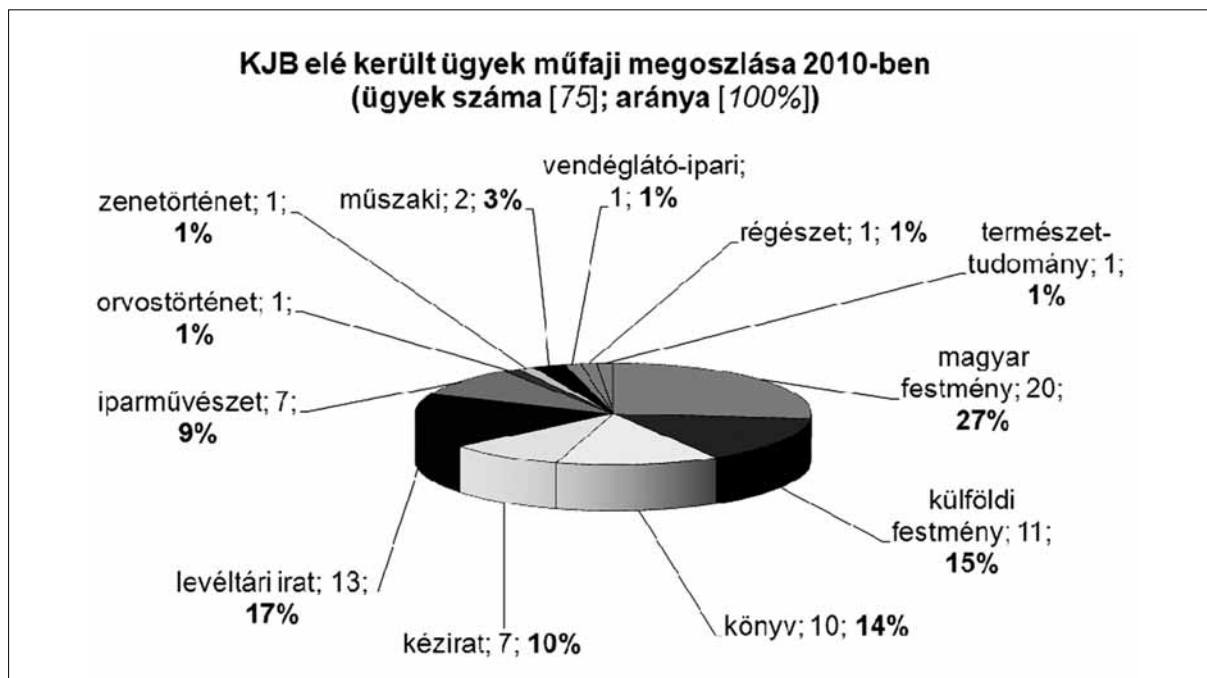
A KJB ugyanakkor az előző évekhez hasonló, csupán néhány százalékkal alacsonyabb arányban, az ügyek 24 százalékában ajánlotta a túlnyomó részt, múzeumoktól, közgyűjteményektől származó védési (vagy védelem-megszüntetési) javaslatok elutasítását vagy kiegészítését, ami továbbra is egyértelmű jele, hogy a szakvéleményeket elkészítő közgyűjtemények munkája még mindig nagy kívánnivalót maga után. A Hivatal a KJB állásfoglalásait a 2010. évben minden esetben megalapozottnak ítélte, és döntéseit azokkal összhangban hozta meg.

A korábbi évekhez képest jelentős műfaji eltolódást tapasztalhatunk: arányában jelentősebb lett a magyar és az egyetemes képzőművészet (27+15 százalék), mely elsősorban a Magyar Nemzeti Galéria szakembereit dicséri, akik elkezdték az 1945 utáni hazai művészeti emlékek – védési szempontú – tudományos feldolgozását. A könyvek, iro-

dalmi kéziratok és levéltári iratok védési ügyei csupán az egészhez viszonyított arányukban csökkentek, számuk a korábbiakhoz hasonló maradt. Az iparművészeti terület ügyei közül idén kevesebb egyházi tárgy került a bizottság elé, míg a többi műfaj 1-2 százalékos „képviselése” nagyjából állandónak mondható. A KJB eddigi, most már többéves munkáját és tapasztalatait összegezve a 2010. évről is elmondható, hogy

munkája eredményeként a védettség tárgyában egységes szemlélettel, magas szakmai színvonalon és konszenzus alapján kimondott döntéseket hozhatott a hivatal műtárgyfelügyelete. Ezt jelzi, hogy az érintettek, különösen a műkereskedlem képviselői részéről a hivatali munkánkról megfogalmazott kritikát már nem a védelem intézményére (hanem a kiviteli engedélyezés új eljárási díjára) irányították. ■

HANGSZEREK FÓKUSZBAN

AZ ÁLLAMI MECENATÚRA EGYIK MEGJELÉNÉSE, HOGY A KULTURÁLIS KORMÁNYZAT AZ 1970-ES ÉVEK ÓTA FOLYAMATOSAN KVALITÁSOS HANGSZERKET VÁSÁROL KÜLFÖLDÖN. EZZEL KÍVÁNTA/KÍVÁNJA SEGÍTENI A FIA-TAL MŰVÉSZEK TEHETSÉGÉNEK KITELJESEDÉSÉT, A MAGYAR ZENEI KULTÚRA SZÍNVONALAS BEMUTATÁSÁT ÉS MEGISMERTETÉSÉT.

TUROK MARGIT

A hangszereket tehát, az itthon és a határainkon túl rendszeresen koncertező szólistáink, kamarazenekarok, kvartettek használják, általában ötéves időtartamra szóló szerződéssel. A használatra a művészeknek pályázniuk kell, feltüntetve addigi pályafutásuk jelentős állomásait, sikereiket. Jeles zenei szaktekintélyek döntenek arról, hogy ki kapja meg a hangszert. Ebből következően a vásárlásokkal kapcsolatos döntéseknél a kulturális kormányzat mindenkor a legtehetségesebb művészek hangszerekkel kapcsolatos kívánalmait veszi figyelembe. A kiválasztásnál az elsődleges szempont nem a hangszer forgalmi értéke, hanem az, hogy

a művésznek megfelel-e a hangszer akusztikus karaktere. Ugyanakkor, minden esetben kikérték/kikéri a hazai hegedűkészítők szakértői véleményét is. Csak 1999-ben döntött úgy a kulturális kormányzat, hogy felméri az addig vásárolt hangszerek forgalmi értékét is, hiszen az évről évre növekszik. Ennek érdekében szakértői zsűrit hívott össze. Magyarországról Falvy Zoltán zenetörténész (MTA Zenetudományi Intézete), Sáránszky Pál hangszerkészítő és Semmelweis Tibor igazságügyi szakértő vett részt a munkában. A külföldről meghívottak közül a brit Charles Beare hangszerkészítő, és -kereskedő a leghíresebb művé-

szekkel van kapcsolatban, nemzetközi körökben a legelismertebb vonós hangszer szakértőnek számít. Giovanni Battista Morassi hangszerkészítő szintén világszerte ismert

„A híres cremonai mesterek (Amati, Stradivari) sorába tartozó Guarneri család hangszerkészítő hagyományát igyekezett túlszárnyalni, és sikerült is kialakítania saját stílusát.”

szakértő, a cremonai hangszerek kortárs változatainak egyedülálló hiteles készítője. A nemzetközi zsűri feladata a hangszerek eredetének, állapotának vizsgálata és a reális érték megállapítása volt. Az általuk meghatározott érték szolgál alapul a hangszerek biztosításához.

A napjainkra összeállt szólóhangszerállomány jelenleg 28 külföldi, 1 magyarországi mestertől, illetve hangszerkészítő műhelyből származik, és 30 egységből áll (29 vonós hangszer: hegedű, brácsa, cselló, nagybőgő és egy fuvola). Többségük

Itáliai műhelyből származik a XVIII. század elejéről, második feléből. Egy 1732-es datálású hegedűt Giuseppe Guarnerius del Gesù-nak (1698-1744) tulajdonít a fent említett zsúri. Del Gesù-t a legkiválóbb hegedűkészítők között tartják számon. A híres cremonai mesterek (Amati, Stradivari) sorába tartozó Guarneri család hangszerkészítő hagyományát igyekezett túlszárnyalni, és sikerült is kialakítania saját stílusát. Így hegedűi ma a Stradivari után a második helyet foglalják el minőségüket és értéküket tekintve. A hagyomány szerint a Guarneri hegedűt Paganini, a híres hegedűvirtuóz is használta, a XX. századi művészek közül pedig Jascha Heifetz és Yehudi Menuhin. A magyar kollekciónak is ez a legértékesebb darabja. A Guarneri család műhelyéből származik még további két hegedű, az egyik 1720-ból, a másik 1742-ből.

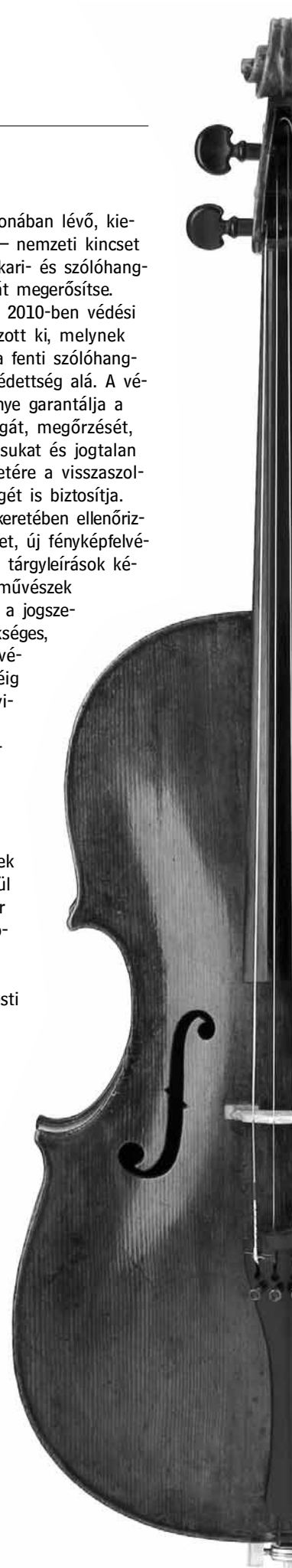
Négy itáliai városban (Piacenza, Milánó, Parma, Torino) is rendelkezik műhellyel Giovanni Battista

Guadagnini (1711-1786), tőle egy 1779-es készítésű hegedű származik. A Velencében dolgozó Domenico Montagnana-tól (1686-1750), akinek elsősorban a csellói váltak híressé, egy kiváló 1730-as cselló került a magyar állami gyűjteménybe. Nem kevésbé híresek és keresettek a Grancino család (Giovanni Grancino és fia Andrea) hegedűi, brácsái és csellói sem. Ezek közül egy 1712-ben készült darabbal a mi gyűjteményünk is büszkélkedhet. Egy további hegedű a Grancino hagyományt továbbvivő Testore műhelyhez köthető (1776), egy cselló a Goffriker család műhelyben készült, három hegedűt és három csellót a nápolyi Gagliano műhely (működött (1740-es évektől 1951-ig) munkájának, egy-egy hegedűt és brácsát a cremonai székhelyű Storioni családhoz köthető darabnak tart a zsúri. Néhány hangszernek egyelőre bizonytalan az eredete, ezek elsősorban itáliai (cremonai műhelyhagyománnyal)) hangszerekkel mutatnak hasonlóságot (Castagnino-, Castello-, Deconet, Goffriker-, Landolfi-, Montagnana-, Rocca-, Rugier-, Testore-, és Tononi-műhelyek).

A fenti hangszerek szakmai kezelése, ellenőrzése a Magyar Állami Operaháznak és a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének a feladata. A művészeknek évente be kell mutatniuk a hangszerüket, hogy figyelemmel kísérhessék az állapotukban bekövetkező változásokat, gondoskodni tudjanak időben javításukról. Egy-egy jelentősebb sérülés pl. a hegedű, brácsa vagy a cselló hátlapján harminc, míg az előlapján negyven százalékkal csökkentheti annak értékét. A koncertek miatt a hangszerek állandó rendszerességgel utaznak, folyamatos veszélynek vannak kitéve. Ezért fontos e javak fokozott figyelemmel kísérése, védelme.

A Műtárgyfelügyeleti Iroda éppen ezért indokoltan tartja, hogy a ma-

gyar állam tulajdonában lévő, kiemelkedő értéket – nemzeti kincs – képviselő zenekari- és szólóhangszerek biztonságát megerősítse. Ennek érdekében 2010-ben védési programot dolgozott ki, melynek első lépéseként a fenti szólóhangszerek kerültek védettség alá. A védettség intézménye garantálja a tárgy értékállóságát, megőrzését, jogszerű utaztatásukat és jogtalan eltulajdonítás esetére a visszaszolgáltatás lehetőségét is biztosítja. A védési eljárás keretében ellenőriztük a hangszereket, új fényképfelvételek és részletes tárgyleírások készültek róluk. A művészek pedig megkapták a jogszerű kivitelhez szükséges, a szerződésük érvényességének végéig felhasználható kiviteli engedélyt. 2011-ben a nagyzenekarok hangszerállományának védettségi szempontú vizsgálatát kezdjük el a tervek szerint. Ezek közül háromnál (Magyar Nemzeti Filharmonikusok, Magyar Állami Operaház zenekara, Budapesti Fesztiválzenekar) ebben az esztendőben szeretnénk elvégezni a védési szempontú vizsgálatot. ■

KÖZÖS TÉR – KÖZÖS ÖRÖKSÉG

A KÁRPÁT-MEDENCE MEGÚJULÓ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÉT BEMUTATÓ KIÁLLÍTÁS AZ ELMÚLT ÉV ŐSZÉN ÉRKEZETT SEPSISZENTGYÖRGYRŐL PÉCSRE, A SZÉKESEGYHÁZ ALTEMPLOMÁBA. REMÉNYEINK SZERINT EBBEN AZ ESZTENDŐBEN BUDAPESTEN AZ ÖRÖKSÉG GALÉRIÁBAN, MAJD ESZTERGOMBAN, FÜLEKEN, KOMÁROMBAN LESZ LÁTHATÓ A TÁRLAT, AMELY FELIDÉZI A HATÁRON TÚLI MŰEMLÉKEK MEGÓVÁSA ÉRDEKÉBEN TÖRTÉNETEK.

SEBESTYÉN JÓZSEF

A magyar kormány 1998-ban hirdette meg a kulturális tárca (NKÖM) által elindított – az értékes épületállomány megóvását s a szellemi hagyományok továbbörökítését célzó – Nemzeti Örökség Programot, melyet az országhatáron túl élő magyar közösségek számára is elérhetővé tett. A határon túli épített örökség megóvása érdekében kilátásba helyezett támogatások természeteszerű, de nem egyedüli indoka volt, hogy az évszázadok során, Magyarországon épült műemlékek jelentős hányada a mai ország határain kívül található. Az egyes nemzetek életében meghatározó jelentőségű a kulturális javaikhoz való viszony. Hangsúlyozottan vonatkozik ez a különben élőkre. Minden egyes közösség, így a magyar számára is alapvető az egészséges környezethez és ezen belül is a hagyományos épített környezet értékeinek fenntartásához és továbbörökítéséhez való jog. Lakókörnyezetük természeti és kulturális értékeinek megőrzése iránti s az ahhoz szükséges feltételek biztosítására vonatkozó igényük az anyanyelvük hivatalos használatával azonos jelentőségű.

A magyar állam részéről nyújtott anyagi és szakmai segítség elsődleges célja az volt, hogy a szakszerű

állagmegóvást, felújítást, fenntartást, s ahol szükséges, a majdani méltó hasznosítást az indokolt igények esetében elősegítse. Az épített és régészeti örökség feltárását, kutatását, dokumentálását, helyreállítását és restaurálását célzó munkákhoz, is-

„együtt azzal a tudással, talentummal, amely létrehozta azokat, s az adott helyhez kötődő emberek, események emlékezetével”

meretterjesztő tevékenységekhez támogatást kell nyújtani ott, ahol arra a szükség mellett kellő fogadókészség is van, hogy a támogatás ne csak az épületek állapotán javítson, hanem az ott élő közösség is – kulturális gyökereit megtartva – gyarapodjon, s mindezek által életminősége is javuljon.

A támogatások alapvetően a következő tevékenységekre irányultak:

1. Az épített örökség felkutatására, összeírására, dokumentálására irányuló felmérési, inventarizációs, a helyreállítást megelőző régészeti és

épületkutatási projektek, melyek a már ismert vagy a még rejtőzködő értékek megismerését, fizikai és szellemi értelemben vett továbbörökítését szolgálják a preventív műemlékvédelem legfontosabb eszközeiként.

2. Az állagmegóvási és helyreállítási munkák, melyek célja egyrészt a veszélyeztetett állapotuk miatt sürgős beavatkozást igénylő objektumok vagy azok tartozékai, másrészt a kiemelkedő értékű, részleges vagy teljes körű (építészeti, restaurátori) helyreállításra szoruló épületek megóvása.

3. Az épített örökség védelmét szolgáló, a megőrzés és fenntartás jelentőségét tudatosító, az ingatlan javakra, valamint az azokhoz kapcsolódó tárgyi és szellemi értékekre irányuló kutató, dokumentáló munkák nyomán feltáruló ismeretanyagok, s az operatív műemlékvédelmi tevékenység eredményeinek minél szélesebb körben való megismertetése.

Az 1999-ben elindított program keretében nyújtott támogatásoknak köszönhetően számos, eddig még nem, vagy alig ismert érték vált, válik láthatóvá a kutatások, felújítások és restaurálások nyomán. A tablókon feltáruló épületek megújult állapotán tükröződik mindaz a sze-

retet és szakmai felkészültség, igényesség, a határokon átívelő együttműködés, s a különböző szakmák, intézmények képviselőinek egymás iránti bizalma, melyek nélkül ez a sok érték, nem kerülhetett volna napvilágra.

„Számos műemlék, festett berendezés, kazettás mennyezet és falkép köszönheti halaszthatatlan konzerválását vagy felújítását e támogatási forrásnak, de – és ebben rejlett elsősorban a program határon túli részének felbecsülhetetlen érdeme és nélkülözhetetlen volta – számtalan olyan műemlék épület és egyéb műérték van közöttük, mely ezen hathatós segítség nélkül azóta valószínűleg menthetetlenül elpusztult volna.” (Emődi Tamás)

„A program egyik célja éppen a

helyreállításokat megelőző kutatások előmozdítása volt. ... a magyar támogatási program Szlovákiában a műemlékvédelem területén történt pozitív változásokat megelőzte, illetve segítette. Az anyagi támogatáson kívül fontos volt az is, hogy magyarországi kollégáink szakmai tanácsokkal és a műemléki helyreállítások ügyes-bajos gyakorlati gondjainak megoldásában is segítettek munkánkat, támogatásuk gyakran a kutatást, helyreállítást végzők és a gyülekezetek közötti kommunikáció szempontjából is hasznos volt.” (Krcho János)

Az épített és tárgyi örökség emlékeit nem pusztán anyagi mivoltukban kell megőrizni, hanem együtt azzal a tudással, talentummal, amely létrehozta azokat, s az adott helyhez kötődő emberek, események emlékezetével. Az egészséges nemzetekben, közösségekben e felismerés által él a kulturális javak oltalmazá-

sának igénye, s annak tudata, hogy az elődök által teremtett értékeknek nem kizárólagos birtokosai, hanem örökösei, meghatározott időre szóló használói, s továbbörökítői. A védelem, a fenntartás ugyanis nem öncél. Hamvas Bélát idézve: „Nehéz helyzet csak ott támad, ahol az ember kötelességét megtagadja. A nagy kultúrával feltétlenül együtt jár az a kötelezettség, hogy az ember tovább építse. Kultúrában születni nemcsak annyit jelent, hogy élni a kiváltságokat, amiket az ősök alkotása teremtett, hanem annyit is, hogy előkészíteni az utódok kultúráját.”

Jól sáfárkodunk ma ezzel az örökséggel? Élünk vele, általa, vagy inkább feléljük a jövő nemzedékeinek jussát?

A támogatási program 1999. évi megindítása óta megkezdett kutató-

A tárlat a székesegyház altemplomában
Fotó: Sebestyén József

si, állagmegóvási, felújítási, restaurálási munkák által érintett határainkon túli magyar vonatkozású műemlékek száma megközelítette a háromszázat, s hét év alatt a támogatásokból jelentős számban újultak meg külhoni közösségeinkre, s egyben a Kárpát-medencében élő magyarságra örökül maradt értékes, építészeti és tárgyi emlékek. A befejezett munkák nyomán 2001-től számos helyen került sor átadásra. A helyi közösségek hálaadó ünnepek keretében vették újból birtokba templomaikat, Kárpát-medence-szerte a kárpátaljai *Csetfalvától*, a felvidéki *Deákin*, *Hubón* át az erdélyi *Gelencéig*, a felföldi *Abaújszínától*, a kárpátaljai *Benén*, *Huszt*on át az erdélyi *Gyulafehérvárig*, *Szilágycsehig*, *Marosszentannáig*, *Mikházáig*, *Sepsikilyénig*. Ugyanakkor a település-felmérési, illetve az épületkutatási programok által érintett települések száma is meghaladja a kétszázat.

Az anyaországi támogatás, együtt

a vele járó szakmai jelenléttel, a közösen végzett kutatások, felújítások, a munkahelyteremtés által egyfelől segítették a helyi foglalkoztatást, másrészt erősíteni igyekeztek a nemzeti hovatartozás és az összetartozás érzését, s egyúttal az örökségtudatos magatartást is. A tényleges anyagi költségvállaláson túl ez a keret ösztönzőleg hatott a kedvezményezett szervezetekre, közösségekre, hogy minél több helyi forrást igyekezzenek bevonni az egyes projektek finanszírozásába. A határon túli magyar vonatkozású épített örökség megóvását és dokumentálását célul kitűző támogatási program esélyt teremtett a külhoni magyar közösségek számára, hogy megőrizzék, megmentsek veszélyeztetett épített értékeiket. A többéves munka, a támogatások kiszámíthatósága nyomán megszülető eredmények láttán a támogatási program visszhangja pozitív volt, és számos jó példával szolgált az örökségvédelmi támogatási rendszert illetően mind

a támogatási célokat, mind a szakmai gyakorlati szempontokat illetően, a helyi közösségek s az állami szervezetek számára egyaránt.

Időközben viszont kormánydöntés született a határon túli támogatási rendszer átalakításáról, s a Magyar Országgyűlés 2005-ben elfogadta a Szülőföld Alapról szóló törvényt, az Alapon kívüli határon túli támogatásokat pedig fokozatosan csökkentették. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma határon túli ingatlan örökség védelmét célzó támogatási kerete 2006-ig még megmaradt, de a programot szakmailag előkészítő, koordináló és felügyelő Régészeti és Műemléki Főosztályát már a 2004. év tavaszi szervezeti átalakítás során megszüntették. A program ügyeinek továbbvitele szakmailag a Főosztály feladatköreit átvevő KÖH, emiatt létrehozott Határon Túli Műhelyére hárult. Végül 2006

Hálaadó Istentisztelet a felújított mezőtelegdi református templomban
Fotó: Emődi Tamás

végén, a támogatási programot bonyolító Teleki László Alapítvány jutott a felszámolás sorsára. A határon túli ingatlan örökségvédelmi támogatási keret 2007-ben már kikerült a kulturális tárca költségvetéséből. Az intézményi háttér felszámolása után anélkül szüntették meg a támogatási programot, hogy a többéves tapasztalatok további hasznosítása érdekében bárki elvégeztette volna annak szakmai értékelését, felmérte volna az addigi eredményeket, valamint a folyamatban lévő felújítások, felmérési, kutatási programok félbemaradása miatt az épületek s környezetük állapotában várhatóan bekövetkező, anyagiakban is kifejezhető károkat.

Mit tehetnek a mostanra kialakult helyzetben a nagy elődök, Henszmann, Ipolyi, Rómer, Miskovszky, Forster, Gerecze, Lux, Möller, Entz és mások örökösei, mai örökségvédők a „határvidékek” kulturális örökségének megóvásáért, továbbörökítéséért? Nem mondhatnak le a határon túli épített örökség – mint európai örökség – védelmét szolgáló kezdeményezések támogatásáról. A remélt, határon túlra irányuló örökségvédelmi támogatásokat a helyi közösségekkel egyeztetve, de a történeti, művészeti, használati értékeiket figyelembe véve, szakmai szempontok alapján kell előkészíteni, törekedve arra, hogy minél több értékes, örökségi helyszín kapjon esélyt a fennmaradásra és a megújulásra a helyi közösségek életminőségét javító kistérségi, regionális programok keretében. A támogató anyaország képviselőiben tevékenykedő szakemberek a helyi közösségekkel együtt (akik vállalják, hogy a támogatások fejében a megújuló épített örökség szakszerű fenntartásáról, használatáról már maguk gondoskodnak) felelősséggel tartoznak a közös kulturális örökség megőrzéséért, a kultúra és tudomány értékeinek köz-

kinccsé tételéért, továbbörökítéséért, és a jelenlegi gyakorlattól eltérően, nagyobb hangsúllyal az örökségi ingatlanok hasznosítási esélyeinek fenntartása érdekében műszaki állapotuk rendszeres ellenőrzése, állagmegóvása által, a preventív védelmükért. Az örökségvédelem gyakorlatában megszívlelendő Dávid Lászlónak, a segesvári református gyülekezet néhai tudós lelkészének gondolata: „A műemlékek további sorsa legalább annyira fontos, mint keletkezésük körülményeinek tisztázása.”

„Tantum scimus quantum memoria tenemus.” Ebben segít ez a kiállí-

*Deáki, Szent Mária templom
felújítás után
Fotó: Sebestyén József*

tás, hogy legyen, amit emlékezetünk megőrizzen, mert emlékezik és emlékeztet egyszerre a határon túli épített örökségünk megóvása érdekében az elmúlt egy(-két) évtizedben történetekre. Köszönet az egyes programok és a kutatási, felújítási, restaurálási munkákat összefoglaló ismertető leírásokért, felmérési és tervrajzokért, munkaközi fotókért a – kutatásokat, restaurálásokat végző s a felújításokat tervező – szerzőknek. ■

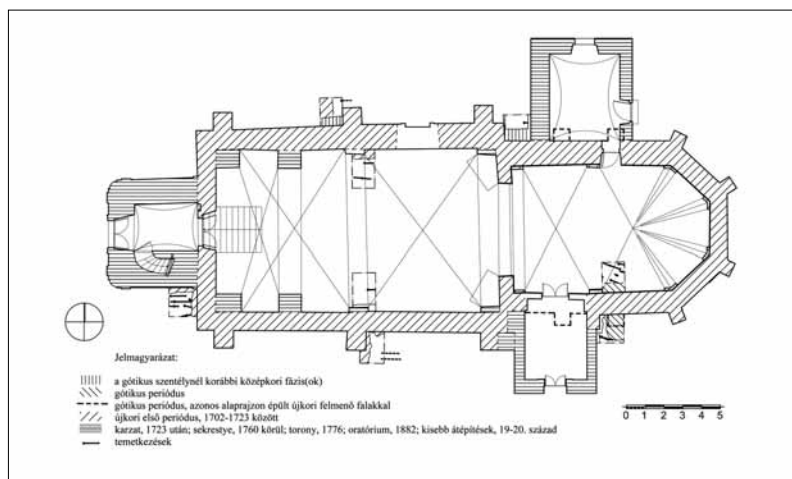
PRÓBAFELTÁRÁS ÉS FALKUTATÁS

AZ ÉRD-ÓFALUI SZENT MIHÁLY-TEPLOMRÓL A SZAKIRODALOM ALAPJÁN ISMERT VOLT, HOGY A KÖZÉPKORI ÉRD PLÉBÁNIATEPLOMÁNAK HELYÉN ÁLL, DE AZON TÚL, HOGY AZ ÉPÜLET GÓTIKUS VAGY KORÁBBI RÉSZLETEKET FOGLALHAT MAGÁBAN, ÉPÍTÉSTÖRTÉNÉTÉRŐL NEM VOLTAK PONTOSABB ISMERETEK.

HÉCZEY-MARKÓ ÁGNES – RÁCZ MIKLÓS

A 2009 tavaszán végzett régészeti próbafeltárás és szondázó falkutatás fő részleteiben tisztázta a ma álló épület építéstörténetét, és lényeges további kérdésekre mutatott rá. Az épületben és falai mentén több periódushoz tartozó templomi és templom körüli temetkezések utaltak az évszázadokon át használt temetőre.

A domboldalon épült templom padlószintje délen mélyen a terepszint alatt van, és a rosszul megoldott vízvezetés miatt vizesedési problémák léptek fel, komoly statikai repedések is keletkeztek. A próba-

„lépcsősen kiugró, sekélyebbre alapozott és valamennyi más periódustól eltérő alapfalszakaszok találhatóak”

feltárásra az alapozások megismerése és a talajmechanikai vizsgálatok elvégzése miatt volt szükség. Az épület felmérését és tervezését a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke (Krähling János, Zsemberi Ákos), a festőrestaurátori feltárást Derdák Éva és Witzl Antal végezte el.

A hajó és a torony közötti sarokban feltárt számos temetkezés többségét elvágta a nyugati hajófal alapozása, mely arra utal, hogy ezek a sírok korábbi, kisebb hajóhoz tartoztak. A sokszögzáródású, támpilléres szentélynél korábbi, eltérő tájolású temetkezések kerültek elő a szentély déli oldalán és a szentély belsőjében. A hajó déli oldalán és belsőjében több koporsómaradványos újkori sír került elő. A templombelsőben, az újkori sírok egyikében egy díszruha rézszálas hímzésű szegélyének igen jó megtartású részlete maradt meg, míg egy másik sírban egy nyomtatott papírképet tartalmazó, feltehetőleg ausztriai zarándokútról származó szentkép maradványa került elő.

*Alaprajz a kutatás eredményeivel
Felmérés: BME Építészettörténeti
és Műemléki Tanszék*

A sokszögzáródású, támpilléres szentély déli hosszfa alapozásához egy azzal egybeépített támpillér alapozása illeszkedett, melynek nem volt nyoma a felmenő falsíkon. A támpillér ugyanakkor a szentély kétszakasos boltozati rendszeréhez sem igazodott, ugyanis a déli fal harmadánál helyezkedett el. Ezzel összefüggésben a felmenő falak vizsgálata során azt tapasztaltuk, hogy a szentély alsó falszakasza a belső padlószinttől legfeljebb 70 cm magasságig eltérő falazattal és a habarccsal épült, és a boltozati falpilérek másodlagosan épültek hozzá,

míg ezek a fentebbi szakasszal együtt épültek. A szentély belsejében egy vastag omladékrétegben habarcs- és vakolattörmelék és a puha mészkőből készült, meszelt felületű kőfaragványok kisebb töredékei kerültek elő. A töredékekből gótikus boltozati bordák voltak kiegészíthetők.

A korábbi, alsó falazat csak a diadalívig volt megfigyelhető, innen nyugat felé a hajó falai alapozásokkal és a boltozati rendszerrel egyúttal egyszerre épültek.

A hajó és a szentély északi oldalán korábbi, lépcsősen kiugró, sekélyebbre alapozott és valamennyi más periódustól eltérő alapfalszakaszok találhatóak.

Az írott forrásokban Érd temploma a pápai tizedjegyzékekben 1334-ben tűnik fel, ekkor Miklós plébánost említik. A XV. század második felében Érd fő birtokosa az Ákosházi Sárkány család lett, a forrásokban többször szereplő kúriájuk a templom közvetlen közelében mára lebontott kastély helyén állhatott. 1522-ben Sárkány Ambrus végrendeletében meghagyta, hogy halála után a Szent György-templomba temessék, valamint a templomra hagyta budai házáat, 1000 forintot és ezüst tárgyainak egynegyed részét. Egy olasz utazó 1626-ban útleírásában említést tesz a kúria

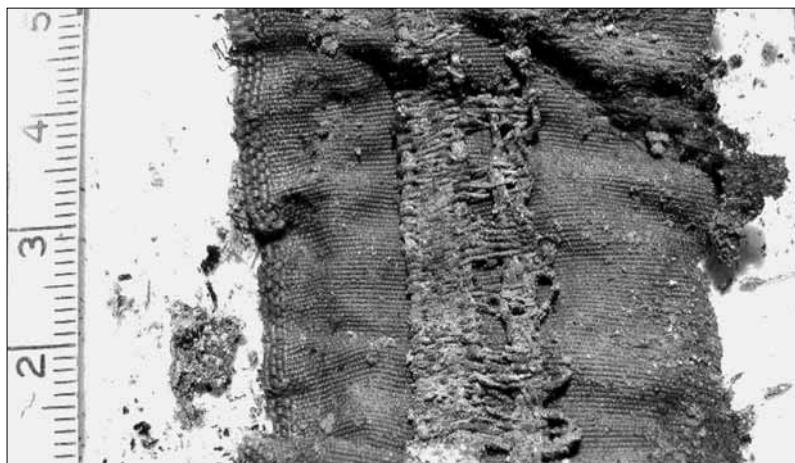
és a templom maradványairól:

„A fent nevezett palota és a Dunapart között egy igen szép, négyszögletes kövekből készített templom áll, négyszögletes harangtoronnyal...” A kutatás és a források alapján a templom mai szentélye és a diadalív gótikus alaprajzot, részlegesen felmenő falakat őriz. A szentély háromszakaszos boltozatára a déli oldal támpillér-alapozása és a bordatöredékek utalnak. A gótikus templom építése vagy átalakítása nagy valószínűséggel az Ákosházi

Sárkány család rezidenciaépítésével függ össze. A templom északi fala alatti falmaradványok egy korábbi, talán román kori templomra utalnak, de alaprajzi összefüggésük tisztázatlan, csakúgy, mint a gótikus szentély alatti, eltérő tájolású, részben késő-középkori sírok épülethez sorolása.

A hajó építése alapozással együtt, s a szentély mai formájának felépítése a XVIII. századi újjáépítés eredménye. Utólagos, írott forrásokkal is datált XVIII-XIX. századi fázisokban épült fel a karzat, a torony és a déli oratórium.

A 2010 májusában az alapmegerősítéshez végzett gépi földmunka a falak menti sávban nagyrészt elpusztította a több periódusú templom körüli temetőt és a hajó melletti, részben feltárt alapfalakat. ■

▲ Az alapozás által elvágott sírrészlet a hajó délnyugati sarkánál

◄ A templombelső egyik sírjában feltárt részszálas hímzésű rubaszegély

Fotók: Nemzeti Örökségvédelmi Központ

KISTÉRSÉGI TÁJÉRTÉKEK

MŰEMLÉK ÉS TÁJÉRTÉK – TÖBBEK KÖZÖTT EZ A KÉT KULCSSZÓ JELLEMZI AZ AKTUÁLIS ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGI FELMÉRÉSEKET HAZÁNKBAN. A MŰEMLÉK: HATÓSÁGILAG VÉDETT ÖRÖKSÉGI ELEM. A TÁJÉRTÉK: MINDEN, AMI ÉRTÉKE, GYÖNGYE A TÁJNAK – LEGYEN AZ TERMÉSZETI VAGY EMBERI KÉZ ÁLTAL LÉTREHOZOTT, ORSZÁGOSAN VÉDETT, HELYI VÉDETT VAGY „VÉDTELEN”. EZ UTÓBBI JEGYÉBEN FOLYT A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NEMZETI ÖRÖKSÉGVÉDELMI KÖZPONTJÁBAN KÉT KISTÉRSÉG NEGYVENNYOLC TELEPÜLÉSÉNEK MINTAVÉTELI FELMÉRÉSE 2010 NYARÁN.

DEÁKNÉ OSZKÓ ÁGNES IVETT

Kulturális örökségünk egy újabb szegletének kutatására nyílt mód a TájÉrtékKAtlaszter (TÉKA) program keretében, amely az ország egészére kiterjedő tájérték-nyilvántartó adatbázis létrehozását tűzte ki célul.

„még részben őrzik a népi/falusi építészeti jellemző formáit”

A konzorciumi partnerek (Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kara, Norvég Élettudományi Egyetem Tájépítészeti és Területfejlesztési Kara, Földmérési és Távérzékelési Intézet, Vidékfejlesztési Minisztérium, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központja (a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat jogutódja) közül intézményünk Műemléki Főosztálya két, ún. mintavételem (pilot) kistérség épített, országosan nem védett örökségének felmérését vállalta. A várhatóan 2011 tavaszától az interneten nyilvánosan elérhető metaadatbázis kutatók, önkormányzatok, beruházók

és a lakosság számára is lehetőséget nyújt majd az országban található kultúrtörténeti és természeti tájértékek feltérképezésére (www.tajertektar.hu).

A felmérés első lépéseként a két érintett terület, a Marcali- (Somogy) és Sárbogárdi-kistérségek (Fejér) településeire vonatkozó történeti és kultúrtörténeti adatokat gyűjtöttünk, majd a települések teljes utcahálózatát érintő bejáráshoz szükséges térképeket szereztük be.

A bejárando terület nagysága és a felmérés jellege az egyes épületek esetében nem tett lehetővé mélyreható kutatást, azonban szisztematikus, azonos szempontrendszeren alapuló felületi dokumentációra adott lehetőséget. Marcali-kistérség (Somogy) 38 településén 1566, Sárbogárdi-kistérség (Fejér) 10 településén pedig 432 egyedi tájértéket vettünk fel; összesen 1998-at. A két kistérség műemlékállománya 208 objektum.

A kistérségekre kevés kivétellel az aprófalvas településszerkezet jellemző (ezer főnél kevesebb lakos), s ennek megfelelően a házak még részben őrzik a népi/falusi építé-

szet (a két fogalommal kapcsolatban ld. Balassa M. Iván *Paraszti építéset, falusi építéset* című tanulmányát a *Műemlékvédelem* 2010/4. számában (LIV. évf., 258-263. o.) jellemző formáit. Városias, a XIX. század második felétől historizáló, elsősorban neoreneszánsz formakincset felvonultató, zárt sorú beépítésű épületekkel főként a két kistérségi központban, Marcaliban és Sárbogárdon találkoztunk, azonban a hagyományos falusi lakóházak oromfalaira is „átszivárogtak” az elegánsabb faltagoló elemek és vakolatdíszek.

Az egyes lakó- és gazdasági épületek, kőkeresztek, kúriák egyedi táj-

◀ *Balatonújlak, fészület a Kossuth utcában (a korpust ezüstre festették)*

értékként regisztrálása mellett érdekes településszerkezeti elemeket is felvettünk. Megfigyeléseink szerint a telekelrendezés többnyire fésűs, a telkek oldalhatárán pedig utcára merőleges gerincű, kétablakos-padlásszellőzős oromfalú lakóházak és ezek folytatásaként ólak, istállók, pajták sorakoznak. Marcali térségében a gazdasági épületek egy sajátos formáját találtuk: az istállók nyílásai téglából rakott szegmensíves záródásúak, ami jellegzetességnek tekinthető ezen a területen, a helyiek „sváb” típusúnak hívják. Ezek nemcsak a kisebb falvakban (Csákány, Gadány, Hosszúvíz, Szenyér, Szőkedencs stb.) részei a lakótelkeknek, hanem a 12 ezer fős Marcali „kockaházásra” cserélt telkein is általánosak – bár a helyiek sze-

▲ *Romos magtár Csákányon (Marcali-kistérség)*

Fotók: Nemzeti Örökségvédelmi Központ TÉKA-csapat

rint már jó harminc-negyven éve senki nem tart bennük állatot. Éppen ez utal az épületek sérülékenységére, védtelenségére is – érintve nemcsak kis istállókat, pajtákat, hanem esetenként XVIII-XIX. századi óriási, többszintes faluszéli magtárépületeket és egyes vályogból épült lakóházakat, présházakat is. Többségük egyelőre, ha romosan is, de áll, azonban a legsürgetőbb állagmegóvás és a későbbi hasznosítás híján egy képzeletbeli *legközelebbi tájérték-felmérés* ismeretlen időpontjában talán már csak a helyiek emlékezetében él majd tovább. ■

Középpontban A TÉGLA

1994 ÓTA HAGYOMÁNYOSAN MINDEN MÁSODIK ÉVBEN RENDEZIK MEG A MŰEMLEKVÉDELEM, A RESTAURÁLÁS, A RÉGI ÉPÜLETEK HELYREÁLLÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS SZAKMÁK ÉS INTÉZMÉNYEK NEMZETKÖZI BEMUTAKOZÁSÁT, A DENKMALT LIPCSÉBEN.

HORVÁTH EDINA

Az 1996-ra elkészült, addigi legnagyobb német szövetségi beruházásban felépült vásárközpont egyik több mint húszezer négyzetméternyi csarnoka a denkmal (www.denkmal-leipzig.de) kiállításának, találkozójának színhelye. 2010-ben hatvannégy kiállító a látvány- és világítástechnika, a látogatómanagement, a műtárgyvédelem, valamint a képalkotási és adatkezelési témakörben mutatkozott be.

A terület ötöd részén a műemléki témától nem idegen MUTEK, a nemzetközi múzeumtechnikai kiállítás kapott helyet. 2008-ban Magyarország volt a denkmal partnerországa, valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a mostani megjelenésen igen jó teret kaptunk: harminckét négyzetméteres standunk a mostani partnerország, Lengyelország mellett helyezkedett el. A másik, szinte közvetlen szomszéd Oroszország volt. A vásár kiemelt, hazai tartományként az egyik északi szövetségi állam, Alsó-Szászország jelent meg. Közel 450 kiállító mutatkozott be a kiállításon, szakmai hivatalok, gyártók és számos civilszervezet. Természetesen a német műemlékvédelmi szervezetek is képviseltették magukat.

Tradicionalisan a kiállítás ünnepélyes megnyitóján adták át az építéskultúra fejlesztését elismerő, száz

állami díjat. Az anyagjakkal nem járó, rangos kitüntetés olyan építmény helyreállítását értékeli, amelynek tervezése és kivitelezése mérföldkövet jelent az építéskultúra fejlődésében. Idén egy völgyzárógát helyreállítását értékelte legmagasabbra a bírálóbizottság. Oklevelet kapott még egy felduzzasztott tó turisztikai fejlesztésének és egy régi fonoda revitalizálásának megoldása. Csak érdekességként, a pályázatok között szerepelt egy háromszázötven lelket számláló falu víztisztítója, egy vízierőmű és több, vízgazdálkodással kapcsolatos épület, létesítmény is.

Európai vásár a műemlékvédelem, a restaurálás és a régi épületek helyreállítása jegyében

Az egyetemi és főiskolai hallgatók számára kiírt pályázatot a Meseakadémiét hatodik alkalommal rendezték meg. A „Történeti városi teretek építészeti felértékelése” című pályázat helyszínei Szászországban, Szász-Anhaltban, Türingiában és Brandenburgban voltak. A helyszíni bejárásokon tavasszal százhatvan érdeklődő vett részt, s végül a zsűri ötvenkét pályaművet bíralt el. A díjnyertes alkotást a weimari Bauhaus Universitást hallgatói készítették. Általános vélemény, hogy a diákok körében az érdeklődés egyre nagyobb, a pályaművek is kidolgozottak, színesekek. Újdonság, hogy a tervek mellett makettek – az egyik pályaműnél több léptékben is – készültek.

A kiállítás központi témaként 2010-ben a téglát jelölték meg, s a hagyományos Lehmbau (vályogtégla), mint a leginkább környezetbarát építési alapanyag is szóba ke-

rült. Ennek a témakörnek a jegyében mutatta be a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal középkori téglaplomokat, egy műemléki kiegészítést, illetve két modern téglaplomot láttató kiállítását. De szó volt a LIMES programról, két régészeti feltárásról, valamint bemutatkozott az ICOMOS és a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság Titkárság is. Emellett helyet kapott a Magyar Építőipari Múzeum, a Magyar Építésszek Kamarája, az Art'V Eurokonform fotogrammetriai felméréseket végző mérnökiroda, a 3D tour virtuális műemléki séták, régészeti bemutatások fejlesztésével foglalkozó vállalkozás, valamint egy pécsi könyvkötő. A 3D tour erre az alkalomra elkészítette néhány, a téglaeépítészet kiemelkedő értékeként nyilvántartott épületének (Türje, Gyulai Vár, a veszprémi Tegularium) virtuális sétáját. A Magyar Építőipari Múzeum bélyeges téglákkal és a veszprémi Tegulariumról készített vetítéssel kapcsolódott a központi témához. Lovassy Klára, a múzeum

igazgatója a Backsteinforumon tartott előadást a magyar téglagyártás történetéről. Képernyőn a KÖH szecessziós épületrészleteket mutató képei, az ICOMOS szerkesztésében kevéssé ismert műemlékekről szóló összeállítás, a Magyar Építőművészek Szövetségének filmje volt látható folyamatosan. A magyar standon mindemellett a helyszínen olvasható könyveket, Pécsről, Európa Kulturális Fővárosáról szóló kiadványokat találhattak az érdeklődők.

A német és a lengyel ICOMOS a második világháború utáni szocreál építészetéről rendezett kétnapos szakmai programot előadásokkal, valamint lipcei példák helyszíni bemutatásával. A szocreál magyarországi megítéléséről és a megőrzésről dr. Lővei Pál tartott előadást.

A 2010. novemberi kiállítás szakmai támogatója és szervezője a KÖH, finanszírozója az NKA volt. A magyar megjelenést az Interpress Kiállítások Kft. bonyolította. ■

A DENKMAL SZAKMAI TANÁCSÁNAK DÍJAZOTTJAI

- Kerámia és más épületanyagok vizsgálatát végző intézet, Krakko (románcement ajánlása és a helyreállításokban történő alkalmazása)
- Európai téglagótika, Berlin – turisztikai útvonal kialakítása
- Kraski Goroda – Szentpétervár példaértékű épület-helyreállításokért
- Az orosz föderáció kiállítása, amely az oroszországi helyreállítások és restaurálások hatásos dokumentálását mutatta be
- CAPAROL a műemléki épületeken alkalmazható festékek, felületkezelő anyagok előállításáért, gyártásáért
- Forst paszomány manufaktúra, a kihalófélben levő kézművesipar megmentése és a szakmai tudás, valamint a hagyományos gyártás életben tartásáért
- PaX Classic GmbH, (Bad Lausick) a kézműves gyártás és az innovatív eljárások összekapcsolása az ablakgyártás területén
- Sebastian Rost GmbH, stukkókészítő mester és restaurátor (Berlin) tevékenysége
- Német Szövetségi Restaurátor szervezet (Herrstein) az egyedülálló multiplikátor típusú képzés segítése a „Restaurátor a kézművességben” című szakkiadványával
- A kézművességet és a műemlékvédelmet támogató egyesület, az ún. Schloss Trebsen tevékenységének elismerése, amely a szász történeti épületszerkezet-anyag archívumot kezeli

KÜLFÖLDI SZOBRÁSZOK HAZÁNKBAN

Az ezernyolcszázad század első felének hazai szobrászata, különösen annak külföldi művészeit érintő kutatása sosem állt a magyar művészettörténet-írás érdeklődésének célkeresztjében. Jóllehet a két világháború között több tanulmány is megjelent e témáról – olyan neves tudósok tollából, mint Schoen Arnold vagy Csatkai Endre –, a kutatás megtorpant, az elmúlt évtizedek alatt pedig alig történt előrelépés. Nem véletlen hát, ha ennek következtében e terület – mely nagyjából a hazai klasszicizmus időszakát öleli fel – a mai napig jóformán „terra incognita”. A zömében bécsi tanultságú, ott élő és ott is dolgozó szobrászok nemcsak a jelentősebb és igényesebb megbízások számottevő részét kapták, de ebből kifolyólag munkásságuk igen meghatározóvá is vált idehaza, művészetük és az általuk képviselt új ízlés megjelenése és elterjedése pedig alapvetően hatott a magyar szobrászatra. Kétségtelen jelentőségük ellenére a mai napig nem született kísérlet ezen mesterek működésének behatóbb kutatására.

Szerdahelyi Márk a Külföldi szobrászok munkássága Magyarországon a 19. század első felében című PhD-disszertációja ebből a hiányosságból próbál részeket pótolni, s egyben első kísérletet tenni arra, hogy a korszak legfontosabb alkotásainak egy szegletét a korabeli sajtó, az eddigi publikációk és saját kutatások segítségével mutassa be. Kísérletet tesz ugyanakkor az olyan általános kérdések megválaszolására is, mint a korszak szobrászának szerepe műalkotásának ideájában, vagy a megrendelő és a művész kapcsolatának létrejötte, annak miben-

léte. Igyekszik röviden bemutatni az időszak bécsi és hazai szobrászatának sajátos helyzetképét, ismertetni a szobrászati díjakat, az elterjedt anyagokat, illetve az akadémiai oktatás rendszerét, felépítését. A disszertáció 1800-1855 közötti időszakból több mint húsz szobrásztól harmincnégy fővárosi, vidéki és határon túli emléket tanulmányoz, melyet mintegy kettőszázötven kép illusztrál. A tézisek (magyarul és angolul) az alábbi linken érhetők el:

<http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=6026>
A disszertáció megtekinthető az ELTE BTK Művészettörténeti Intézet könyvtárában (1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.).

KEDVES KOLLÉGÁK!

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (korábban Nemzeti Kegyeleti Bizottság) közel egy évtizedig működött a Hivatal szervezetén belül.

A Bizottság, mint kormánybizottság már a korábbi jogszabályok szerint is a mindenkori Kormányhoz tartozott és tartozik beszámolni. A 2010. november 20-ától hatályos 258/2010. (XI. 12.) Korm. rendelet szerint a Bizottság a további munkáját a Miniszterelnökség szervezetén belül végzi. A Bizottság és a Titkárság feladatai a jövő évtől megsokszorozódnak, hiszen a sokak által jogosan hiányolt emlékhelyekre vonatkozó törvény várhatóan 2011 folyamán elfogadásra kerül.

Köszönöm a Hivatal minden munkatársának kollegiális segítségét, de különös tekintettel a felügyeletünket ellátó általános elnökhelyettesnek és munkatársainak, valamint a gazdasági és humánpolitikai főosztályok vezetőinek és munkatársainak, akikkel napi szintű volt kapcsolatunk. Az ő segítségük révén tudott a Titkárság gördülékenyen dolgozni.

Remélem, hogy a jó kapcsolatunk megmarad! Remélem, hogy a jövőben is együtt fogunk küzdeni a műemlékek, emlékhelyek, síremlékek, kulturális örökségünk, nemzeti emlékezetünk megmaradásáért!

Barátsággal,
Radnainé dr. Fogarasi Katalin főtitkár

A műemlékem.hu internetes portál elindította *Határeset* elnevezésű új programját, amelynek elképzelése a Kárpát-medence, mint kulturális környezet épített örökségének felderítése. A Határesetet a műemlékem.hu az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület szakmai segítségével igyekszik megvalósítani.

„Célunk, hogy bárki által bővíthető, egységes elvek alapján felépülő adatbázist hozzunk létre – részben pontszerző verseny formájában, játékos szellemben – a Kárpát-medence, e sokszínűségében is kulturális egységet alkotó térség épített emlékeiről” – így kezdődik az a beköszönő szöveg, amelyet remélhetőleg tavasszal a magyarokon kívül már valamennyi környező ország hivatalos nyelvén és angolul is olvashatunk majd a műemlékem.hu „Határeset” aloldalán.

Az NKA Műemléki és Régészeti Szakmai Kollégiuma által támogatott Határeset program célja részben ugyanaz, mint a műemlékem.hu pontversenyénél volt. Vagyis megmutatni az embereknek az épített örökség sokszínűségét. Ráébreszteni az értékekre és védelmükre fogékonyakat arra, hogy nyitott szemmel járjanak és keressék fel azokat a műemléki, történeti épületeket és együtteseket, amelyek együtt alkotják az „épített örökséget”. Tegyük mindezt úgy, hogy közben pontokat szereznek, hiszen játszani jó – különösen akkor, ha a játék az egyén szórakozásán túl a társadalom érdekét is szolgálja.

A Határesetnek van azonban másik célja is: az inventarizáció, azaz egyfajta leltárkészítés: olyan adatbázis létrehozása, amely azonos elvek és szempontok alapján szedi lajstromba a Kárpát-medence épített emlékeit.

Itt tartunk most: dolgozunk a programozáson, hogy – térképi alkalmazás segítségével – könnyen használható adatbázist hozzunk létre. A szakmai partner ICOMOS közreműködésén túl, ahol Nagy Gergely elnök és Fejérdy Tamás főtitkár bábáskodik a megszülető értékleltár felett, Káldi Gyula és Sebestyén József – e sajátos örökségi terület két kiemelkedő szakértője – vesz részt az alaplista elkészítésében. Mert amikor nyilvánosan útjára indítjuk a Határeset programunkat, akkor az adatbázis még „csupán” néhány száz objektumot fog tartalmazni (döntse el mindenki maga, hogy ez sok, vagy kevés), mintegy mintául, megmutatva, milyen épített alkotások lehetnek méltók arra, hogy az adatbázisba bekerüljenek. Akár egyetemes, akár magyar történeti-, építészeti, akár helyi értékeik miatt. Az ÉRTÉK megléte a fontos, ezért

a program szervezőiként nem akarunk előre szelektálni, nem akarjuk megítélni azt, hogy „mi fontos nekünk és mi nekik”, azaz nyitottak vagyunk minden javaslat befogadására.

Reményeink szerint tavasszal nyilvánossá válik az alaplista, és kezdetét veheti a most még ismeretlen nagyságú és összetételű „Határeset-csapat” komolyan játékos – játékosan komoly adatgyűjtő munkája. Ha másoknak is fontos lesz az a cél, amelynek megvalósítására összefogott szakmabeli és laikus, akkor valóban épülni kezd az adatbázis.

Abban már most biztosak vagyunk, hogy a Határeset más – több – lesz, mint csupán a benne „összehordott” adatok halmaza. Az egyes objektumoknál az a közös örökség jelenik majd meg, amely egyszerre adat, leírás, TÉNY, másrésztől SORS, egy épített emlék a mában, amely (még) megvan, de jövője csak akkor lesz, ha ismerik, ismerjük. A megőrzése akkor már „csak” a térség lakóin múlik.

A sok-sok koordináta, „pont” pedig, ahogyan gyarapodik az adatbázis, egyre pontosabban rajzolja majd meg az épített emlékek szempontjából a Kárpát-medence térképét – a Kárpát-medencéét, amely közös otthona mindazoknak, akik a beköszönő szöveg nyelvei közt meglelik a sajátjukat.

Kovács Olivér

*Házsongárd, Sigmund Elek mauzóleuma
Fotó: Sebestyén József*

